

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Demografie
Studijní obor: Demografie se sociální geografii

Pavla Dvořáková

DĚTSKÁ PRÁCE V ROZVOJOVÝCH ZEMÍCH

CHILD LABOUR IN DEVELOPING COUNTRIES

Bakalářská práce

Vedoucí závěrečné práce: Mgr. Michaela Peštová

Praha, 2014

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne:

.....
Pavla Dvořáková

Poděkování:

Touto cestou bych ráda poděkovala Mgr. Michaele Peštové za cenné rady a připomínky, které mi během psaní této práce poskytla. Zároveň bych jí ráda poděkovala za trpělivost, spolupráci a vynaložený čas.

Dětská práce v rozvojových zemích

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá problematikou dětské práce a jejím výskytem v rozvojových zemích. Cílem práce je podat základní přehled o dané problematice. Termín dětská práce se zde opírá o Úmluvu o právech dítěte a úmluvy Mezinárodní organizace práce. Dětská práce je rozdělena do několika typů, ve kterých se děti vyskytují nejčastěji, včetně tzv. nejhorších forem. Jednotlivé typy zahrnují popis vykonávaných aktivit, a důsledky, které na dítě mají. Jako příčiny dětské práce jsou uvedeny role společnosti a rodiny, poptávka po dětské práci, ekonomické šoky a nedostupnost vzdělání. Všechny zde zmíněné příčiny mají společný základ, a tím je chudoba. Vybraná řešení dětské práce jsou rozdělena na pomoc od státu, zaměstnavatele, mezinárodních organizací, vládních programů a nevládních organizací.

Klíčová slova: dětská práce, rozvojové země, rodina

Child labour in developing countries

Abstract

This bachelor thesis deals with the child labour and its occurrence in developing countries. The main aim is to present the basic view of this problem. The term of child labour relies here on Convention on the Rights of the Child and conventions of International Labour Organization. There are several types of child labour, in which children appear most, including the worst forms of child labour. Every type includes description of activities performed and their consequences on children. Child labour is influenced by society and family, demand for child labour, economics shocks and the lack of access to education. All mentioned causes of child labour are related to poverty. Selected solutions of child labour are divided into assistance from the state, employer, international organizations, governmental projects and nongovernmental organizations.

Keywords: child labour, developing countries, family

Obsah

Seznam zkratk	7
Seznam tabulek	8
Seznam grafů	8
Seznam obrázků	8
1 Úvod	9
2 Vymezení pojmu dětská práce	11
3 Typy dětské práce v rozvojových zemích	14
3.1 Práce v zemědělství	14
3.2 Práce v domácnosti	15
3.3 Práce v manufaktuře	17
3.4 Pouliční práce	17
3.5 Nejhorší formy	18
3.5.1 Nucené práce a otroctví	19
3.5.2 Obchod s dětmi	20
3.5.3 Vojenští pracovníci	20
3.5.4 Sexuální zneužívání	21
3.5.5 Obchod s drogami	22
4 Příčiny dětské práce	23
4.1 Role společnosti a rodiny	24
4.2 Poptávka po dětské práci	27
4.3 Ekonomické šoky	27
4.4 Nedostupnost vzdělání	28
5 Řešení dětské práce	30
5.1 Role státu	30
5.1.1 Vzdělávací systém	31
5.1.2 Trh práce	32

5.2	Role zaměstnavatele	32
5.2.1	Firemní iniciativy	33
5.3	Role mezinárodních organizací	33
5.3.1	Mezinárodní program na odstranění dětské práce	34
5.4	Role vládních programů a nevládních organizací	35
5.4.1	Mamidipudi Venkatrangaiya Foundation	35
5.4.2	PROGRESA	35
5.4.3	STOP dětské práci – je lepší chodit do školy	36
6	Závěr.....	37
7	Seznam použité literatury	39

SEZNAM ZKRATEK

Europol	European Police Office
ILO	International Labour Organization (Mezinárodní organizace práce)
IOE	International Organisation of Employers (Mezinárodní organizace zaměstnavatelů)
IPEC	International Programme on the Elimination of Child Labour (Mezinárodní program na odstranění dětské práce)
MVCR	Ministerstvo vnitra České republiky
MVF	Mamidipudi Venkatrangaiya Foundation
OSN	Organizace spojených národů
PROGRESA	Programa de Educación, Salud y Alimentación (Národní program vzdělání, zdraví a výživy)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICEF	United Nations Children's Fund

SEZNAM TABULEK

Tab. 1 – Dětská práce a její nejhorší formy podle pohlaví, věkové skupiny a regionu v roce 2008 a 2012 v tisících	12
Tab. 2 – Počet sirotků, kteří ztratili jednoho nebo oba rodiče kvůli AIDS v roce 2011	26

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1 – Procentuální rozdělení domácích pracovníků podle pohlaví a věku v roce 2012.....	16
Graf 2 – Vývoj počtu dětí pracujících v nejhorších formách dětské práce s procentuálním zastoupením pohlaví za roky 2004, 2008 a 2012.....	19
Graf 3 – Počet pracujících dětí ve věku 5–17 let podle vzdělání hlavy rodiny v Kambodži v roce 2012	25
Graf 4 – Počet pracujících dětí ve věku 5–17 let podle zaměstnání hlavy rodiny v Kambodži v roce 2012	25

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1 – Model pracovního trhu.....	24
Obr. 2 – Rozdělení času dětí mezi 5–17 lety v Kambodži mezi školu a práci v roce 2012.....	28

Kapitola 1

Úvod

Dětská práce není novým problémem dnešní doby. V různých částech světa, v různých historických etapách byly pracující děti součástí ekonomického života. Od dob průmyslové revoluce v Evropě a poloviny 19. století v Americe pracovalo mnoho dětí v továrnách. Dnes se dětská práce vyskytuje hlavně v rozvojových zemích a bude tomu tak nejspíše i nadále (Basu, 1999). V roce 2012 pracovalo na celém světě 168 milionů dětí ve věku 5–17 let. Nejvíce z nich pracuje v Asii a Subsaharské Africe. I když je toto číslo vysoké, dětská práce rok od roku klesá (ILO, 2013a). Velkou zásluhu na tom má určitě zvýšená pozornost zaměřená na děti a jejich práva, která se projevila na počátku 21. století. Jedním z důvodů je globalizace, která nepřinesla jen vyšší informovanost o podmínkách dětské práce v různých státech, ale také ukázala spotřebitelům z vyspělých zemí, že některé výrobky jsou produktem dětských pracovníků (Basu, 1999).

Cílem této práce je podat základní přehled o dané problematice. Předně bylo cílem zjistit, co je dětská práce a co vše se do tohoto termínu zahrnuje. Zda se jedná o dětskou práci, záleží na tom, jaké aktivity děti vykonávají, za jakých podmínek a v jakém věku děti pracují. Pokud práce, kterou děti vykonávají, neohrožuje jejich psychický a fyzický vývoj a nenarušuje jim povinnou školní docházku, může být tato práce pro vývoj dítěte prospěšná. Takovou prací je myšleno např. nezištná pomoc v domácnosti a rodinném podniku, či vydělávání peněz po škole a během prázdnin. Dále bylo cílem zmapovat formy výskytu dětské práce, a příčiny, v jejichž důsledku k dětské práci dochází, a jakými cestami je možné ji redukovat. Při psaní práce jsem nenarazila na odbornou českou literaturu. Čerpala jsem tedy z anglických zdrojů v podobě vědeckých článků, publikací a webových stránek mezinárodních organizací.

Následující text se skládá ze čtyř kapitol. V první kapitole se zabývám vymezením termínu dětská práce. Nejdříve je vysvětlen pojem dítě a jeho práva, který se opírá o Úmluvu o právech dítěte a následně je vymezen termín dětská práce. Ten se zde opírá o úmluvy Mezinárodní organizace práce, konkrétně o Úmluvu č. 138 o minimálním věku dítěte pro vstup do zaměstnání a Úmluvu č. 182 o nejhorších formách dětské práce.

Druhá kapitola se zabývá jednotlivými typy dětské práce a jejich rozdělením do několika kategorií. Nejvšeobecnější dělení je na zemědělství, práce v domácnosti, manufakturu a pouliční

práce. Samostatnou kategorií jsou tzv. nejhorší formy dětské práce. Mezi tyto formy patří např. nucené práce a otroctví, sexuální zneužívání či obchod s dětmi. Třetí kapitola je zaměřena na příčiny dětské práce. Mezi zmíněné příčiny patří role společnosti a rodiny, poptávka po dětské práci, ekonomické šoky a nedostupnost vzdělání. Všechny tyto příčiny mají společný základ, kterým je chudoba. Poslední kapitolou jsou řešení dětské práce. Ta jsou rozdělena na pomoc od státu, zaměstnavatele, mezinárodních organizací, nevládních organizací a vybraných programů.

Kapitola 2

Vymezení pojmu dětská práce

Literatura o dětské práci je rozptýlena v celé oblasti společenských věd a chybí jí společný teoretický základ. V literatuře i různých statistikách se objevuje nejednotná definice pojmů dítě a práce. Data o dětské práci jsou sbírána různými způsoby a dostupné statistiky se liší v kvalitě. Záleží na tom, co je v nich zahrnuto a zda jsou data úplná. Většinu statistik nelze porovnávat, jelikož mezi i uvnitř zeměmi je velký rozdíl ve významu pojmu dětská práce. Navíc ne všechny případy dětské práce je možné identifikovat, protože se často jedná o nelegální aktivity. Zda aktivita, kterou dítě vykonává, spadá do označení dětské práce, závisí na věku dítěte, počtu hodin strávených prací, typu vykonávané práce a podmínkách, ve kterých byla práce prováděna (ILO, 2004). Zde se termín dětská práce opírá o Úmluvu o právech dítěte, která vymezuje pojem dítě a jeho práva a o mezinárodní úmluvu č. 138, která stanovuje minimální věk dítěte pro vstup do zaměstnání a úmluvu č. 182, která vymezuje nejhorší formy dětské práce.

2.1 Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte (dále jen Úmluva) vyhlášená Valným shromážděním OSN v roce 1989 rozšířila znění Deklarace práv dítěte z roku 1924, která reagovala na potřebu zajistit dětem zvláštní péči a ochranu (OSN, 2005). Podle Úmluvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší než 18 let, pokud není podle příslušného právního řádu stanoveno jinak. Státy, které jsou smluvní stranou Úmluvy, se zavazují zabezpečit práva dítěte bez jakékoli diskriminace podle barvy pleti, pohlaví, náboženství, jazyka, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etnického nebo sociálního původu, majetku, tělesné nebo duševní nezpůsobilosti, rodu a jiného postavení dítěte nebo jeho rodičů nebo zákonných zástupců.

Úmluva je založena na čtyřech základních principech: a) právo na přežití – zaručující zachování života a uspokojení základních potřeb dítěte, b) právo na ochranu – chrání dítě před násilím, všemi druhy zneužívání a zanedbávání, c) právo na rozvoj – zajišťuje harmonický rozvoj dítěte včetně práva na vzdělání, volný čas a na svobodu myšlení a vyznání, d) právo na účast – dává dítěti možnost vyjádřit svůj názor ve všech záležitostech, které se ho týkají.

Úmluva zavazuje smluvní strany využívat všechna zákonná opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, včetně sexuálního zneužívání, zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním během

doby, kdy jsou v péči jednoho nebo obou rodičů, zákonných zástupců nebo jakýchkoli jiných osob starajících se o dítě.

Podle Úmluvy má dítě právo na ochranu před hospodářským vykořisťováním a před vykonáváním jakékoli práce, která může být pro něho nebezpečná nebo bránit jeho vzdělávání, nebo která by škodila zdraví dítěte nebo jeho tělesnému, duševnímu, duchovnímu, mravnímu nebo sociálnímu rozvoji. Dítěti je rovněž garantováno právo na vzdělání (OSN, 2005).

2.2 Dětská práce

Termín dětská práce je často definován jako činnost, která připravuje děti o jejich dětství, potenciál a důstojnost a škodí jejich psychickému a mentálnímu vývoji (ILO, 2004). To pak zahrnuje aktivity, které narušují dětem školní docházku, zejména ve smyslu nemožnosti školu navštěvovat, předčasně ji opustit nebo ji kombinovat s těžkou a dlouhotrvající prací. Zde se termín dětská práce opírá o úmluvy Mezinárodní organizace práce, konkrétně Úmluvu č. 138 o minimálním věku dítěte pro přijetí do zaměstnání a Úmluvu č. 182 o nejhorších formách dětské práce, která je dále zmíněna v podkapitole 3.5. Zdokumentovaný počet dětí vykonávajících dětskou práci, včetně jejich nejhorších forem, můžeme vidět v tabulce 1.

Tab. 1 – Dětská práce a její nejhorší formy rozdělené podle pohlaví, věkové skupiny a regionu v roce 2008 a 2012 v tisících

		Dětská práce (v tis.)		Nejhorší formy dětské práce (v tis.)	
		2008	2012	2008	2012
Pohlaví	Dívky	87 508	68 190	41 296	30 296
	Chlapci	127 761	99 766	74 019	55 048
Věková skupina	5–11 let	91 024	73 072	25 949	18 499
	12–14 let	61 826	47 381	26 946	19 342
	5–14 let	152 850	120 453	52 895	37 841
	15–17 let	62 419	47 503	62 419	47 503
Region	Asie a Pacifik	113 607	77 723	48 164	33 860
	Latinská Amerika a Karibik	14 125	12 505	9 436	9 638
	Subsaharská Afrika	65 064	59 031	38 736	28 767

Zdroj: ILO, 2010a, 2013a a vlastní úprava.

Mezinárodní organizace práce vydala v roce 1973 Úmluvu č. 138, kterou ratifikovalo 130 zemí. Úmluva stanovuje minimální věk dítěte pro přijetí do zaměstnání. Každý členský stát se zavazuje postupně zvýšit tento věk na úroveň, která je v souladu s maximálním tělesným a duševním rozvojem dětí. Minimální věk nesmí být nižší, než věk dokončení povinné školní docházky, nebo nižší, než 15 let. Co se týče lehkých prací, které dítě nijak neohrožují, byl stanoven minimální věk na 13 let. Pro tzv. nejhorší formy dětské práce je minimální věk stanoven na 18 let, nebo na 16 let za podmínek, že zdraví, bezpečnost a mravnost dětí jsou plně chráněny a děti získaly vhodné instrukce nebo odborné školení v příslušném oboru činnosti.

Pro členské státy, jejichž hospodářství a vzdělávací zařízení nejsou dostatečně vyvinuté a je zpočátku těžké přijmout daná opatření, jsou hranice minimálního věku mírně posunuté. Pro přijetí dítěte do zaměstnání je stanoven minimální věk na 14 let, pro lehké práce na 12 let. Pro tzv. nejhorší formy jsou hranice stejné (ILO, 2004).

Ne všechny aktivity, které děti vykonávají, jsou však nutně pro děti nevhodné. Pokud dítě, či adolescent pracuje a neohrožuje to jeho zdraví, osobní vývoj, nebo školní docházku, může pro něj být práce, za určitých podmínek, přínosná. Mezi tyto aktivity patří např. nezištná pomoc rodičům s domácností nebo podnikáním, vydělávání peněz po škole a během prázdnin. Tyto činnosti napomáhají dětskému rozvoji a jsou prospěšné i pro rodinu dítěte. Děti tak získávají zkušenosti a dovednosti a připravují se na to, být v dospělosti produktivním členem společnosti (ILO, 2004).

Kapitola 3

Typy dětské práce v rozvojových zemích

Dětská práce se v rozvojových zemích vyskytuje především v neformálním sektoru ekonomiky. Formální sektor se vyskytuje hlavně v rozvinutých zemích (ILO, 2004). Neformální sektor je definován jako skupina jednotek zapojených do výroby zboží a služeb. Tyto jednotky obvykle pracují na nízké úrovni organizace. Pracovní právní vztahy buď neexistují, nebo jsou založeny na momentální potřebě či příbuzenských vztazích. Výrobní jednotky mají charakter domácích podniků, což znamená, že aktiva jsou vlastnictvím majitele a ne výrobní jednotky. Kvůli tomu se jednotky nemohou zapojit do obchodů, uzavírat smlouvy s jinými jednotkami, nebo si vzít úvěr (ILO, 1993).

Dětská práce v neformálním sektoru ekonomiky zahrnuje nízkopříjmové aktivity v chudých částech města, od sbírání odpadků až po málo perspektivní podniky s několika zaměstnanci. Práce v tomto sektoru není oficiální – není tu státní instituce jako finanční úřad, který by věděl, že děti pracují, jelikož nejsou oficiálně zaměstnané. V případě zranění či nemoci je nechrání státní instituce. Typy dětské práce, které se vyskytují v neformální ekonomice, jsou zemědělství, domácí práce, manufaktura a práce v městském prostředí. Speciální skupinu tvoří tzv. nejhorší formy dětské práce – nucené práce a otroctví, obchod s dětmi, obchod s drogami, práce v armádě a komerční sexuální zneužití (ILO, 2004).

Ve formálním sektoru se dětská práce moc nevyskytuje, jelikož jsou zde dodržovány zákony zakazující zaměstnávat děti. Také jsou zde přítomny odborové organizace a po pracovní síle je požadováno vysoké vzdělání a fyzická síla. Když už k dětské práci v rozvinuté zemi dojde, jedná se převážně o práci starších dětí, které neohrožují svou školní docházku. Pracují pouze na částečný úvazek, mimo školní docházku, často ve svých domovech nebo na rozrůstajících se okrajích větších měst (ILO, 2004).

3.1 Práce v zemědělství

Dětská práce v zemědělství patří k nejčastějšímu typu dětské práce. Podle ILO pracovalo v roce 2008 v zemědělství po celém světě 129 milionů dětí a 98 milionů v roce 2012 (ILO, 2013a). Děti nejčastěji vykonávají tyto aktivity: obstarávání vody, sklizeň ovoce, sběr krmiva, příprava a přerozdělování hnoje, péče o zvířata, manipulace, míchání a stříkání agrochemikálií,

používání motorového či ostrého zemědělského nářadí a řízení traktorů a jiných zemědělských strojů (ILO, 2011a). Některé z těchto dětí pracují se svou rodinou a bydlí doma. Jiné jsou zaměstnávány vlastníky půdy, nebo pracují daleko od domova, někdy za pro dítě neprospěšných podmínek. Z nucené práce v zemědělství se dítě těžce vymaní.

Práce na farmě je kolikrát velmi nebezpečná, jelikož zde dochází k vysoké míře úrazovosti (Edmonds, 2007). Děti v chudých vesnických zemědělských komunitách jsou vystaveny nevyzpytatelným přírodním podmínkám, nebezpečným zvířatům a hmyzu. Často nemají dostatečný oděv a obutí a pracují 8–10 hodin denně (ILO, 2004). Na komerčních plantážích aplikují pesticidy a chemikálie děti samy, což ohrožuje jejich kůži, oči a dýchací a nervovou soustavu (ILO, 2004). To ale neznamená, že tato ohrožení nepodstupují děti na rodinných farmách. Kvůli globalizaci se používání pesticidů dostalo i k místním farmářům, kteří nejsou dostatečně školeni. Často na výrobku není ani varování před škodlivostí v jejich řeči (ILO, 2011a). Jeyaratnam et al. (2000) např. upozornili, že i když rozvojové země využívají pouze 25 % celosvětových pesticidů, úmrtnost na ně je v těchto zemích 99 %, což je způsobeno hlavně nesprávným použitím. Jiná studie, z Latinské Ameriky, odhaduje, že během desetiletého zkoumaného období došlo u dětí ve věku 5–14 let k 18 000 akutních případů otravy pesticidy (Corriols, Aragón, 2010). I když dlouhodobé působení pesticidů není dobře prozkoumáno, je spojeno s chronickými problémy u dětí, jako je rakovina a reprodukční onemocnění (Ma, 2002). Studie tabákových sklizní poukazuje u dětí na nevolnosti, zvracení a mdloby vyvolané otravou nikotinem. Při vysoké vlhkosti na tabákových plantážích může dětský pracovník absorbovat až 54 miligramů nikotinu, což je stejné, jako kdyby vykouřil 50 cigaret. Dalším příkladem je sklizeň sisalu, který u dětí vyvolává dýchací potíže (kvůli prachu), nebo jim způsobí řezné rány od ostrých listů. Mezi časté ohrožení na zdraví patří i pády pod traktor (ILO, 2011a). Parekh (2001) poukazuje ve své studii o bavlněných plantážích v Egyptě na to, že děti pracují na plantážích již od 7 let a až 11 hodin denně, přičemž podle místních zákonů mohou děti pracovat až od 12 let a maximálně 6 hodin denně¹. Na tuto práci jsou děti najímány, jelikož mají stejnou výšku jako rostliny a mohou je tedy detailněji kontrolovat. Při této práci přijdou děti do styku nejen s pesticidy, ale i dalšími nebezpečnými podmínkami jako je vysoká teplota a omezený příděl vody.

Některé úkoly na farmách mohou být pro dítě ale i pozitivní – získávání zkušeností a technických dovedností. Je ale důležité přesně určit, které úkoly, jaké podmínky, produkty a nástroje jsou pro děti nebezpečné a pomoci tak rodinám a tvůrcům politik přijmout nezbytná opatření k ochraně dětí (ILO, 2011a).

3.2 Práce v domácnosti

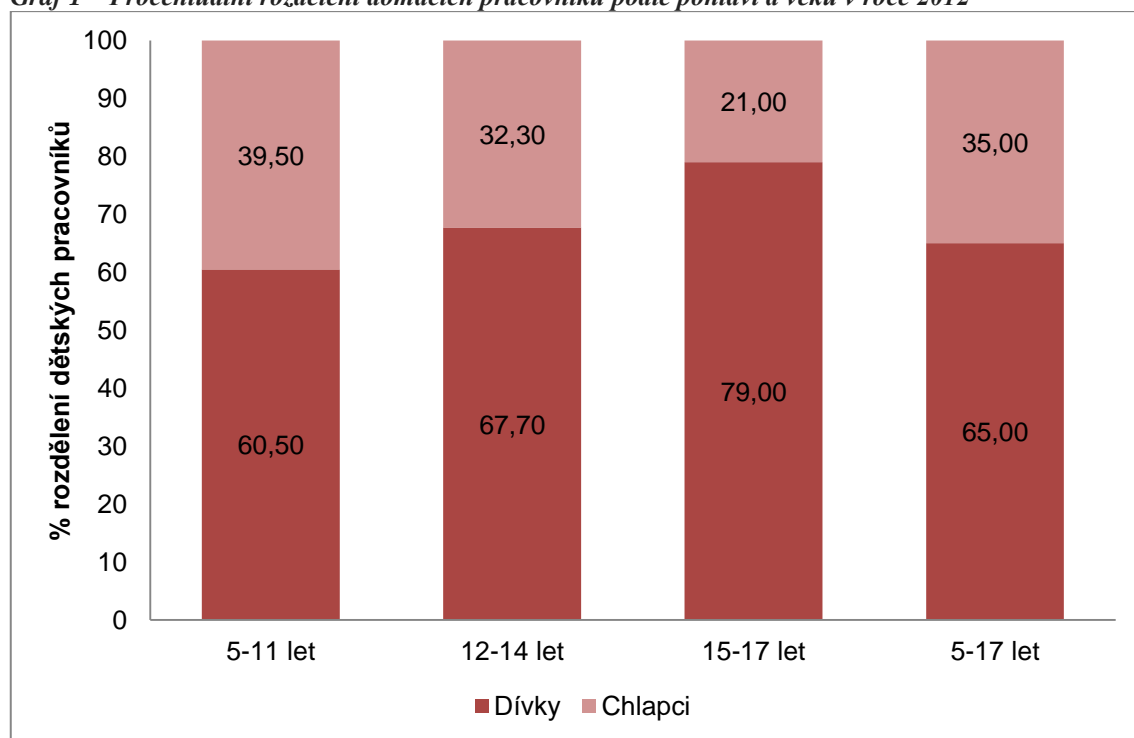
Ač se práce v domácnosti zdá být oproti ostatním typům méně nebezpečná, nemusí tomu tak být. Poslední dobou se dokonce diskutuje o zařazení domácích prací mezi nejhorší typy dětské práce. Domácí práce většinou nepatří mezi ekonomické aktivity a bývá často nejasné, co všechno a za jakých podmínek děti vykonávají. Mezinárodní organizace práce odhaduje, že

¹ Studie je zaměřená na děti pracující během školních prázdnin.

v roce 2012 na celém světě pracovalo v domácnosti 17,2 miliónů dětí ve věku 5–17 let (ILO, 2013b). Na mezinárodní konferenci v roce 2011 byla domácí práce definována jako práce vykonávaná v nebo pro domácnost a domácím pracovníkem je kdokoli, kdo je v domácích pracích uvážen pracovním poměrem. Za domácího pracovníka není považován ten, kdo vykonává domácí práce jen občas nebo sporadicky a domácí práce pro něj nejsou zdrojem obživy (ILO, 2011b).

Mezi domácími pracovníky nalezneme spíše dívky, což můžeme vidět v grafu 1. To může být dáno kulturním hlediskem, podle kterého by dívka měla zastávat tradiční ženskou roli – starat se o domácnost a její členy, což slouží jako příprava na manželství. Chlapci jsou v domácnosti využíváni především jako nosiči vody a dřeva (ILO, 2011a).

Graf 1 – Procentuální rozdělení domácích pracovníků podle pohlaví a věku v roce 2012

Zdroj: ILO, 2013b a vlastní úprava.

Děti, které se starají o domácnost, jsou často připraveny o spánek, mohou mít nedostatek jídla a provádět nebezpečné práce, na které nejsou fyzicky ani psychicky připravené, jako např. starání se o členy rodiny, shromažďování paliva, potravin a vody, žehlení, vaření a uklízení, práce na zahradě a všechny úkoly, které děti dělají bez dozoru (ILO, 2011a). Mezi běžné nemoci domácích pracovníků patří kašel a dýchací potíže, bolesti hlavy, bolesti zad a různá zranění (ILO, 2006). Např. studie v Bangladéši ukázala, že téměř 70 % dětských pracovníků v domácnosti zažilo fyzické zneužívání a systematické bití, když byla jejich práce považována za pomalou, nebo když nespolečně pracovali. Téměř polovina z fyzického týrání měla za následek ublížení na zdraví, a jen velmi málo dětem byla poskytnuta lékařská pomoc. U 25 % dětí docházelo k opakovanému trestání. Studie je zaměřená i na sexuální zneužívání dětí v domácích pracích. Nejčastěji dochází k osahávání dětí zaměstnavatelem, nucení dětí sahat na intimní partie zaměstnavatele, k přímému styku mezi dítětem a zaměstnavatelem a v poslední řadě nucení dětí sledovat pornografii (Save the Children, 2006).

Edmonds a Pavcnik (2005) tvrdí, že existuje jakýsi vzor substituce, což znamená, že rodiče jdou pracovat mimo svůj domov a děti tak zůstávají doma a mají na starosti celou domácnost: starají se o sourozence, zvířata, nosí vodu a dříví a připravují jídlo. Tento případ byl zaznamenán např. ve Vietnamu či Nepálu.

Na jedné straně mohou domácí práce patřit k těm nejhorším formám, ale na druhé by za určitých okolností mohly být povoleny. Těmito okolnostmi se míní minimální věk, stanovení podmínek jako: možnost školní docházky, vhodné místo ke spánku, výživné jídlo, volný čas na domácí úkoly a hraní si s ostatními, svobodně navštívit rodinu atd. (ILO, 2004).

3.3 Práce v manufaktuře

Tisíce dětí převážně z rozvojových zemí pracují v podnicích, které vyrábí široký sortiment zboží, jako např. oblečení, hračky, zápalky, fotbalové míče a jiné. Tyto podniky jsou převážně menší, ale pracovně náročné. To znamená, že hodně z vykonávaných činností je děláno ručně a ne stroji (ILO, 2004). V roce 2008 pracovalo v manufaktuře 15 milionů dětí a v roce 2012 klesl počet na 12 milionů (ILO, 2013a).

Podmínky, za jakých děti pracují, jsou často špatné. V Asii děti běžně pracují i víc jak 12 hodin denně. Obvykle pracují uvnitř podniků pod striktním dozorem. Pokud pracují doma, může se na zhotovení jednoduchých předmětů podílet i celá rodina. Koželužský průmysl a ostatní činnosti spojené s výrobou textilu, oblečení a bot můžeme nalézt v zemích jako Kolumbie, Bangladéš a Egypt (ILO, 2004).

Ve venkovských oblastech Asie, severní Afriky nebo Blízkého východu je tamní průmysl založen na velmi důležitém řemeslu – výroba ručně vázaných koberců. To se týká převážně oblastí, kde se nachází velký počet levné pracovní síly. Kvůli rostoucí poptávce po těchto kobercích (v Indii byla v letech 2008 a 2009 hodnota vyvezených koberců přes 600 milionů dolarů), nízkým mzdám a nigramotnosti se na tento velmi pracný průmysl využívají hlavně děti. V Pákistánu je ruční tkaní koberců jedním ze zakázaných povolání pro děti pod 14 let. Zdravotní studie Awana et al. (2010) ukázala, že při tkaní koberců dochází kvůli skrčené pozici k poruchám pohybového aparátu, hlavně v oblasti dolních končetin, zad, krku a ramenou. Kvůli špatnému odvětrávání prachu dochází k dýchacím potížím. Mimo zdravotní potíže způsobené špatnými pracovními podmínkami dochází i k fyzickému trestání dětí, ve snaze zaměstnavatele urychlit výrobu. Za podobných podmínek probíhá i šití fotbalových míčů (ILO, 2011a).

V nábytkářském, obuvnickém a automobilovém průmyslu se často pracuje s toxickými látkami – rozpouštědly, které ovlivňují neurotickou soustavu dětí. Způsobují bolesti hlavy, zhoršenou motoriku, výpadky paměti a ztrátu koncentrace. Děti jsou celkově více podrážděné, rozzlobené a zmatené (Saddik et al., 2003).

3.4 Pouliční práce

Pouliční práce zahrnují děti pracující jako pouliční prodavači velkého sortimentu drobného zboží nebo jídla, nosiči zboží, baviči, leštiči bot, žebráci, opraváři a čističi aut a kol. Jiné zas pročešávají skládky s odpady a pak prodávají nalezené předměty, jako to dělá mnoho

dospělých, nebo pracují na stavbě či vyrábí cihly. Vyskytují se zde i služby jako např. prostituce či obchod s drogami, které jsou dále uvedeny jako samostatné typy (ILO, 2011a). Aktivita vykonávané na ulici mohou být špinavá a tvrdá práce. Děti jsou vystaveny podmínkám, při kterých často dochází ke zraněním. Mezi nejčastější zdravotní ohrožující podmínky patří vysoké teploty, hluk a opakující se práce (Rojas et al., 2010). Dále jsou děti vystaveny zločinu, násilí, kontaminovaným materiálům, nelegálním drogám, tabáku, alkoholu a sexu. V případě, že děti pracují na stavbě či jako nosiči a nosí těžká břemena, má to za následek bolesti kostí a kloubů, svalové problémy, nízkou hmotnost, podvrtnutí, tržné rány a zlomeniny. Děti často nosí těžší břemena, než je jejich vlastní hmotnost, v důsledku čehož mohou mít zakrnělý růst. Pouliční prodáváci trpí bolestmi hlavy, stresem a únavou. Odpadní sběrači jsou nejčastěji postiženi dýchacími potížemi, kvůli vdechování prachu a nemocemi kůže spojenými s výskytem tetanu na skládkách (ILO, 2011a).

Některé z dětí pracujících na ulicích bydlí doma se svou rodinou, ale některé bydlí na ulici a s rodinou mají buď malý, nebo žádný kontakt. Vydělané peníze děti mnohdy nemají pro své potřeby, ale často slouží pro přežití rodiny (ILO, 2004). Tato práce se vyskytuje skoro ve všech větších městech rozvojových a industrializovaných zemí. Dětskou práci ve městech umocňuje narůstající městská populace způsobená migrací chudých obyvatel z venkova do měst. Je pravděpodobné, že pokud rodiče pracují v městském prostředí, jejich dítě je bude následovat. Dalším důvodem je migrace samotných dětí z venkova do měst. Ty se většinou chtějí vymanit např. z domácích prací či prací v zemědělství a myslí si, že je ve městě čeká lepší budoucnost. Výsledkem je častější chudoba městského obyvatelstva a nezdravé prostředí slumů, ve kterém děti žijí a pracují (ILO, 2004).

3.5 Nejhorší formy

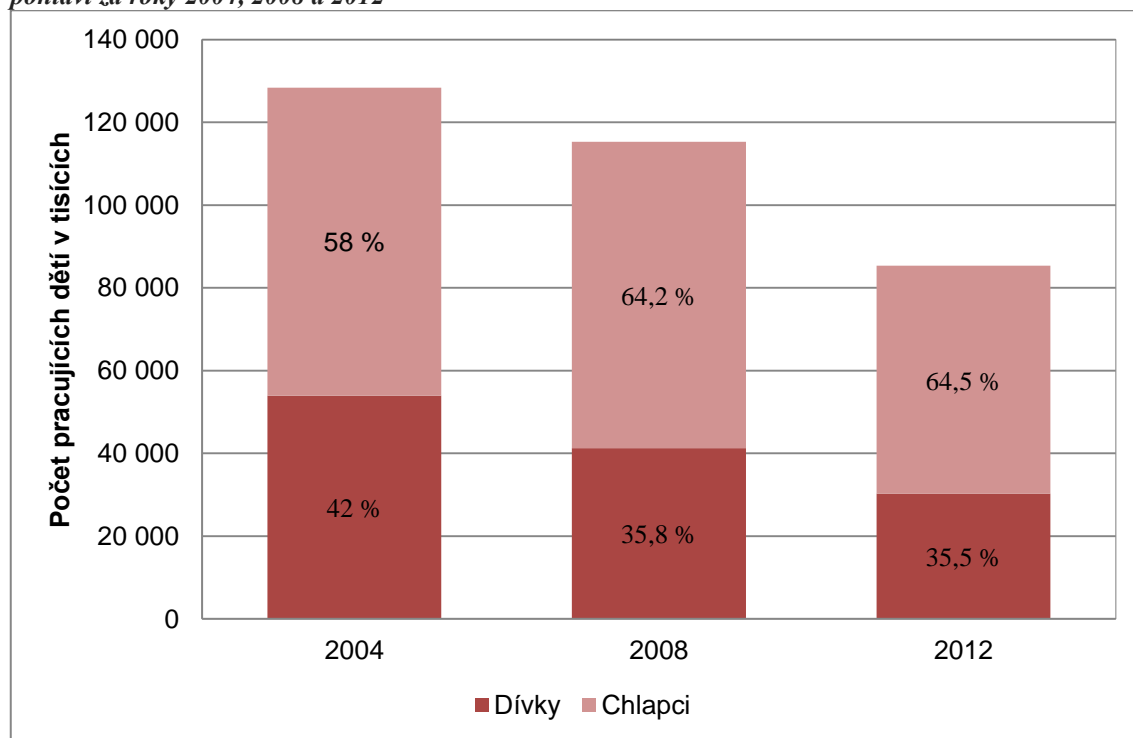
V roce 2012 pracovalo v nejhorších formách dětské práce 85 milionu dětí (ILO, 2013a). Vývoj nejhorších forem můžeme vidět v grafu 2. Tyto aktivity, které jsou pro dítě nebezpečné, škodlivé a morálně nepřijatelné jsou trnem v oku mnoha mezinárodních organizací a programů, které se je snaží vymýtit. V roce 1999 na Mezinárodní konferenci práce v Ženevě, byla přijata Dohoda č. 182 o nejhorších formách dětské práce, která měla zajistit, aby děti ze všech zemí, bez ohledu na úroveň jejich rozvoje, byly chráněny před nejhoršími formami dětské práce (ILO, 2004). Nejhorší formy dětské práce zahrnují:

- Otroctví, nebo podobné praktiky, jako je prodej a obchodování s dětmi, dlužní otroctví a nucené nebo povinné práce (včetně nucených prací v ozbrojených konfliktech).
- Použití nebo nabízení dítěte k prostituci nebo k pornografii.
- Použití nebo nabízení dítěte k nezákonným činnostem, jako je výroba a obchodování s drogami.
- Práce, které podle své povahy nebo za vykonávaných okolností vysoce pravděpodobně škodí zdraví, bezpečnosti nebo morálce dítěte, tj. "riziková práce":
 - Práce, které dítě vystavují psychickému, emočnímu a sexuálnímu zneužití.

- Práce pod zemí, pod vodou, v nebezpečných výškách nebo uzavřených prostorech.
- Práce s nebezpečnými stroji, vybavením a nástroji, nebo které zahrnují ruční přepravu těžkých břemen.
- Práce v nezdravém prostředí, kde jsou děti vystaveny např. nebezpečným látkám, vysokým teplotám, vysokému zvuku nebo vibracím ohrožující jejich zdraví.
- Práce vykonávané za obzvláště obtížných podmínek jako nadměrný počet odpracovaných hodin nebo práce během noci.
- Práce, které neumožňují každodenní návrat domů.

Dohodu přijaly zaměstnavatelské organizace, unie obchodu a 175 zemí, které jsou členem ILO. Přes 140 zemí okamžitě přijalo opatření k zákazu a eliminaci nejhorších forem dětské práce pro všechny děti pod 18 let. Žádná jiná ILO dohoda nebyla nikdy předtím tak rychle přijata, jako tato (ILO, 2004).

Graf 2 – Vývoj počtu dětí pracujících v nejhorších formách dětské práce s procentuálním zastoupením pohlaví za roky 2004, 2008 a 2012

Zdroj: ILO, 2010a, 2013a a vlastní úprava.

3.5.1 Nucené práce a otroctví

Nucená práce a otroctví nejsou minulostí, vyskytují se dodnes v mnoha oblastech jako zemědělství, obchod s drogami, komerční sexuální zneužívání a zneužívání dětí jako vojáků v konfliktech (ILO, 2004). V roce 2012 bylo po celém světě 20,9 milionů obětí nucených prací. Z toho převažovaly dívky s 55 %. Nejvíce obětí nucených prací se vyskytuje v Asii a Pacifiku, konkrétně 11,7 milionů, což je 56 %. Na druhém místě je Afrika s 18 % a následuje Latinská Amerika a Karibik s 9 % (ILO, 2012).

K otroctví dětí negativně přispívá válka, migrace a rozpad rodiny. Otroctví se vyskytuje ve formě trvalého vlastnění nebo ovládnutí dítěte jinou osobou, či výměnou dítěte za peněžitou částku. Vlastník dítěte využívá buď pro své účely, nebo ho pronajímá třetí osobě. U nucených a otročských prací je dítě fyzicky i mentálně týráno. Děti jsou nuceny pracovat na plantážích, v závodních továrnách, tkát koberce, čistit ryby, v dolech či v sexuálním a drogovém průmyslu. V případě dlužního otroctví dítě pracuje, je prodáno či zastaveno svou rodinou, za účelem získání peněz na splacení dluhu (Edmonds, 2007). Děti většinou pracují po nedefinovatelně dlouhou dobu za nulovou mzdu (Forastieri, 2002).

3.5.2 Obchod s dětmi

Obchod s dětmi je nedílnou součástí obchodu s lidmi, který je považován za mezinárodní organizovaný zločin a zločin proti lidskosti (MVCR, 2010). Obchodování s lidmi podle Úmluvy o nadnárodním organizovaném zločinu znamená „najímání, přepravu, převoz, přechovávání nebo přijetí osob za účelem zneužívání za pomoci hrozby, použití síly nebo jiných forem donucení, za pomoci únosu, podvodu, uvedení v omyl nebo zneužití moci či stavu bezbrannosti nebo pomoci předání nebo přijetí plateb či výhod, a to za účelem získání souhlasu osoby mající kontrolu nad jinou osobou“ (MVCR, 2010). Pod zneužíváním za pomoci hrozby je myšleno zneužívání prostituce a jiných forem sexuálního zneužívání, nucenou práci, otroctví, nevolnictví a odnětí orgánů (MVCR, 2010).

Do obchodu s dětmi jsou zapojeni lidé různých profesí. Většinou se jedná o celníky, úředníky, kapitány mezinárodních lodí, řidiče a jiné zprostředkovatele. Je to pro ně finančně velmi výnosná činnost. Organizace Europol uvádí, že roční zisk z prodeje dětí je okolo 12 miliard dolarů (UNICEF, 2014). Děti se při obchodování často dostanou do neznámého prostředí, kde nemusejí znát ani místní řeč. Hrozí jim tak nebezpečí, včetně fyzického a psychického týrání a sexuálního zneužívání. Sexuálně zneužívané jsou především dívky, které jsou tak vystavené, mimo jiné, i nákaze HIV (UNICEF, 2014).

3.5.3 Vojenští pracovníci

Přibližně 300 000 dětí je využíváno v ozbrojených konfliktech po celém světě. Odhaduje se, že 120 000 z nich se vyskytuje v Africe, nejvíce v její centrální části (ILO, 2003). V průběhu posledních 19 let bylo v severní Ugandě uneseno povstaleckými skupinami více jak 60 000 dětí a mladistvých (Blattman, Annan, 2010). Výskyt tohoto typu dětské práce se často odvíjí od toho, zda v určité zemi probíhá místní či regionální konflikt. Děti jsou do ozbrojených konfliktů zapojeny buď únosem, nebo se k vojenské skupině připojí např. proto, aby se vymanily z chudoby (Children and Armed Conflict, 2014a). Děti mohou být unesené a nucené do bojů povstalecké armády nebo vládní síly. V několika případech jsou děti k účasti ve vojenských skupinách přemlouvány svými vrstevníky, nebo rodinnými příslušníky, kteří se bojů také účastní. V těchto případech mohou být děti motivovány náboženskou vírou, nebo nadějí, že jejich etnická menšina jednoho dne získá politickou nezávislost či nějaké materiální výhody (ILO, 2004).

Role dětí se ve vojenské skupině neomezuje pouze na boj. Děti jsou využívány i jako nosiči, hlavně střelného prachu a zraněných vojáků, nebo jako hlídky a poslové. Na tento typ práce jsou

využívání především chlapci. Dívky jsou zde uplatňovány převážně jako kuchařky či sexuální otrokyně. V poslední době jsou děti využívány při teroristických útocích jako sebevražední atentátníci (Children and Armed Conflict, 2014a). Účast dětí v ozbrojeném konfliktu s sebou nese vážné psychické a fyzické následky. Děti jsou předmětem zneužívání a většina z nich byla svědkem smrti, zabíjení a sexuálního násilí (Children and Armed Conflict, 2014a). Děti, které byly dlouhodobě traumatizovány – nuceny vykonávat ohavnosti na jiné lidské bytosti, či byly opakovaně znásilňovány, se již nemusí vrátit do normálního života (ILO, 2004).

Mezi velmi sledovaný patří konflikt v Demokratické republice Kongo. V roce 2012 bylo do ozbrojených sil a skupin nově vtaženo 578 dětí, z toho 26 dívek. Za daný rok bylo v důsledku konfliktů a násilí zabito 154 dětí a 113 jich bylo zraněno. Během roku bylo znásilněno či jinak sexuálně zneužito 185 dívek, většina z nich byla ve věku 15–17 let. Jedenácti dívkám bylo méně než 10 let. Z celkového počtu znásilnění byli odsouzeni jen 4 pachatelé (Children and Armed Conflict, 2014b).

3.5.4 Sexuální zneužívání

Po celém světě je 4,5 milionů obětí sexuálního zneužívání (ILO, 2012). Mezi nejčastěji zneužívané patří mladé dívky. Až 12 000 dívek je v Nepálu každoročně vtaženo do komerčního sexuálního zneužívání (Edmonds, 2007). Dívky jsou do těchto aktivit často nucené. V důsledku toho dochází k traumatu či stigmatu, jako např. brzké znásilnění, které mimo jiné snižuje jejich šanci na manželství. Dívky mnohdy nevydělávají peníze jen pro sebe, ale také pro své sourozence, či nemocné rodiče. Bez vzdělání a dovedností jim pracovní trh někdy nenabízí jiné pracovní příležitosti (ILO, 2004).

Některé z dívek se nakazí HIV/AIDS ještě když jsou mladé a nemohou získat život prodlužující léky, které jsou dostupné v bohatších zemích (ILO, 2004). Mnohé se vrací do svých rodných vesnic, kde někdy nejsou dobře přijaté kvůli dvojímu stigma – svému povolání a nemoci. Některé skončí v rehabilitačních centrech, kde jsou léky a poradenství nedostatkovým zbožím. Jiné dívky otěhotní a mají děti ve velmi mladém věku a musejí se o ně postarat samy. Je velmi pravděpodobné, že jejich dcery, vyrůstající v tomto prostředí, dopadnou stejně (ILO, 2004). Aktivita, které zahrnují sexuální zneužívání, nejsou omezené pouze na dívky. Mužští turisté z bohatých zemí vyhledávají ve známých turistických oblastech mladé chlapce, kterým za služby nabízejí peníze, oblečení a falešnou naději na lepší budoucnost, které nemají jak jinak dosáhnout. Velkou roli zde hraje horlivá touha po okouzlivém životním stylu vyobrazeného v západních médiích. V některých případech se klienti vracejí po mnoho let ke stejnému chlapci. Do tohoto zaměstnání se děti dostanou buď tlakem svých vrstevníků, nebo chudobou a potřebou (nebo chťičem) peněz a nakonec také nedostatkem alternativních vyhlídek do budoucna. Rodiče to často schvalují a zavírají před tím očima. Velkou hrozbou v tomto průmyslu jsou pro děti sexuálně přenosné nemoci, obzvláště HIV/AIDS. Klient si často mylně myslí, že děti jsou zdravější než dospělí. Paradoxně tak dětští pracovníci v sexuálním průmyslu částečně podněcují šíření chorob (ILO, 2004).

Je potřeba se zaměřit na klienty, kteří vyhledávají sexuální uspokojení u dětí, jelikož bez jejich poptávky by se děti nemusely nabízet. Pokud chtějí stát tuto „turistickou atrakcí“

vymýtít, musí se zaměřit na účinná legislativní opatření, které by bylo vhodné propojit s mezinárodní spoluprací a možnostmi zadržet a potrestat tyto turisty mezinárodně (Fraley, 2005).

3.5.5 Obchod s drogami

Obchod s drogami je ve větší míře vyvolán či vynucen dospělými (včetně rodinných příslušníků), kteří se stávají zaměstnavatelem dětí. Aktivity spojené s drogami začínají u dětí ve velmi nízkém věku, stejně jako jejich drogová závislost, která vyplývá z těsného propojení s drogovým světem. Přispívá tomu i vnější prostředí, jelikož děti často pochází z komunit, kde pašování drog patří mezi jednu z možných obživ. Jakmile je dítě spojeno s tímto zaměstnáním, se kterým vede policie konflikty, je těžké se z něj vymanit. Jedinou možností je změna místa pobytu (ILO, 2004).

Kapitola 4

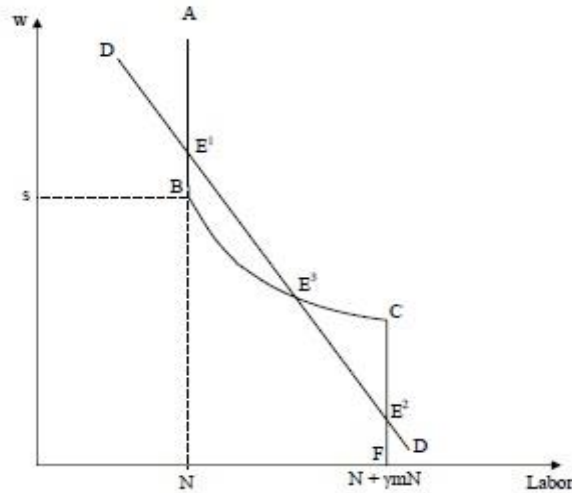
Příčiny dětské práce

Lze říci, že všechny zde zmíněné příčiny dětské práce mají společný základ a tím je chudoba. Souvislost mezi chudobou a dětskou prací je proto nejdiskutovanější téma. Způsobuje dětskou práci chudoba, nebo dětská práce způsobuje chudobu, nebo obojí? Jak si asi každý domyslí, jednoznačná odpověď neexistuje. Pro odpověď je nutné otázku více specifikovat. Pro lepší porozumění souvislosti chudoby a dětské práce je dobré představit základní předpoklad, axiom přepychu (Basu, Van, 1998), který představuje teoretický model toho, proč dětská práce vzniká. Axiom přepychu tvrdí, že domácnosti posílají své děti do práce pouze tehdy, když jsou k tomu nuceni chudobou. V případě zvýšení příjmu dospělých pak mohou děti přestat pracovat. Za předpokladu zvýšení příjmů se rodina rozhoduje na základě přínosů a výdajů plynoucích z poslání dítěte do školy či do práce. Rodina se bude ohlížet na potenciální výdělky a produktivitu pracujících dětí či v případě školní docházky na potenciální výhody ze vzdělání, her a jiných aktivit. Na základě porovnání těchto přínosů a nákladů se rozhodnou (ILO, 2004). Model axiomu přepychu potvrzují i výsledky studie Ersada (2005). Chudoba snižuje možnost školní docházky a zvyšuje dětskou práci. Pokud se rodiče obávají o přežití rodiny, pošlou své dítě raději do práce, než do školy. Do školy jsou děti posílány, až když jsou příjmy rodiny vyšší. Na makro úrovni víme, že pokud se stát stává bohatším, dětská práce klesá (Basu, Tzannatos, 2003). Jako příklad lze uvést Čínu, kde začala dětská práce klesat v roce 1970 a klesá doteď. Tento pokles byl díky rostoucímu HDP. Basu a Tzannatos (2003) ve své studii uvedli, že zvyšující se životní úroveň – konkrétně zvyšující se příjmy domácností, snižují na 94 % výskyt dětské práce.

Model axiomu přepychu předpokládá, že se ekonomika skládá z určitého počtu domácností N a každá domácnost pak má jednoho dospělého a m dětí. Každé dítě produkuje zlomek γ práce, který může produkovat dospělý. Práce na plný úvazek vykonávaná dítětem je ekvivalentní k γ jednotkám práce dospělého na plný úvazek. Předpokládejme, že dítě pracuje pouze do té míry, která je potřebná pro dosažení kritického existenčního minima domácnosti s . Každá domácnost se rozhoduje co je pro ně minimum – snesitelná hranice spotřeby. Míra mzdy za celodenní práci dospělého je w a míra mzdy za celodenní práci dítěte je w^c , tudíž $w^c = w$. Z tohoto předpokladu vyplývá, že děti budou pracovat pouze, když mzda dospělého w klesne pod s . Když w převyšuje s , existenční spotřeba je dosažena bez potřeby dětské práce. Děti jsou

tedy do práce posílány ve chvíli, kdy práce na plný úvazek dospělých nedosahuje existenční spotřeby (Basu, Tzannatos, 2003). Tento model můžeme vidět na obrázku 1.

Obr. 1 – Model pracovního trhu

Zdroj: Basu, Tzannatos, 2003, str. 45.

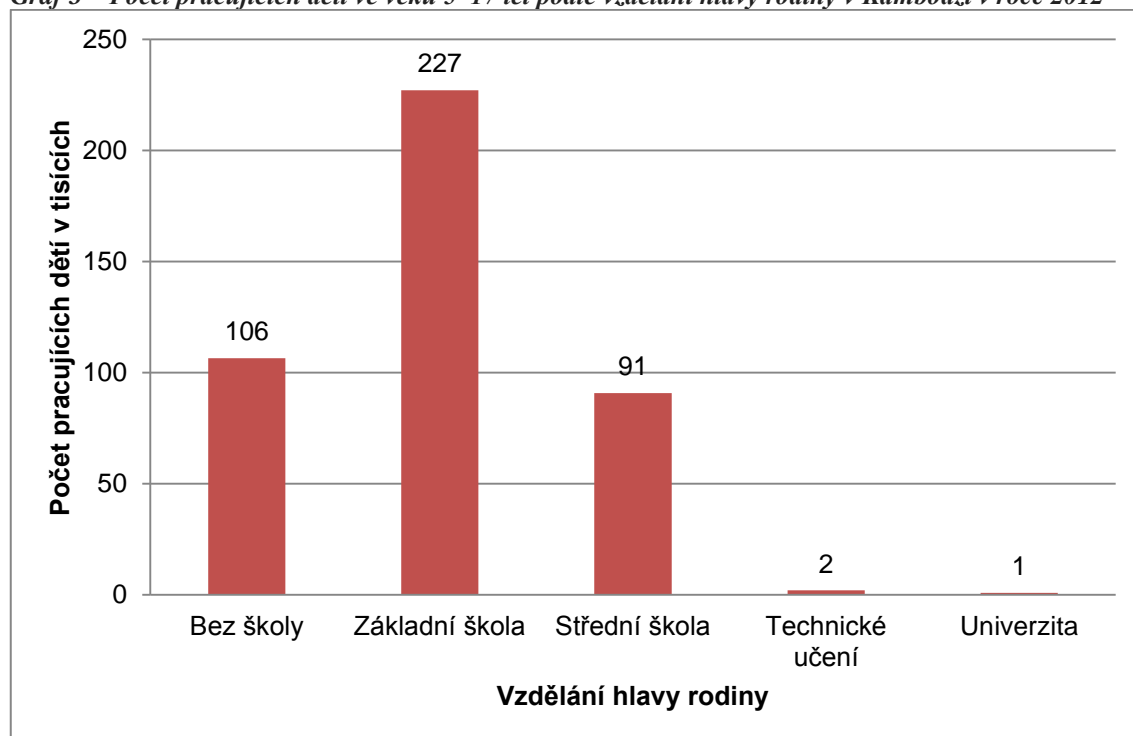
Na obrázku 1 můžeme vidět, že trh práce má tři rovnováhy, E^1 , E^2 a E^3 . E^1 a E^2 jsou stálé. V E^1 jsou mzdy vysoké a nevyskytuje se zde dětská práce, zatímco v E^2 jsou mzdy nízké a je tu velký výskyt dětské práce. Když je ekonomika ve špatné rovnováze, vyplatí se mít zákony zakazující dětskou práci, které mají pomoci navrátit ekonomice rovnováhu (Basu, Tzannatos, 2003).

4.1 Role společnosti a rodiny

Za dětskou práci často stojí společenská očekávání. Např. v Thajsku děti pracují již od sedmi let. Starají se o sourozence a o dobytek. Poté, co dostudují povinnou šestou třídu, jsou považovány za dospělé a mohou pracovat třeba na rýžových polích a vydělat si tak nějaké peníze. Dívky se většinou vdají a mají děti. Ty děti, které nepracují a nepomáhají rodičům, jsou často označovány za líné. Tudiž tlak na děti vydělávat peníze je větší, než pokračovat ve vzdělání (ILO, 2004). Jiná situace je v městském prostředí, kde děti rodičů, které pracují v továrnách, mají menší tendenci pracovat a nést zátěž rodičů.

Na dětskou práci mají vliv i rozdílné společenské hodnoty a postoje. Od hodnot vztahujících se k práci, vzdělání, respektu vůči ženám a dětem, vůči užívání drog a alkoholu, sexuálním hranicím mezi rodinnými příslušníky, vztahu rodiny a společnosti, až k těm, vztahujících se k náboženskému vyznání. Tyto hodnoty rodiče přenášejí na své děti a ovlivňují tak jejich chování, rozhodování, a tím i dětskou práci (ILO, 2004). Mezi nejdůležitější hodnoty patří vzdělání, jelikož nízká úroveň vzdělání a dovedností rodičů má na dětskou práci velký vliv. Pokud měli rodiče omezený přístup ke vzdělání, je vysoce pravděpodobné, že to tak bude probíhat i u dítěte. V grafu 3 můžeme vidět počet pracujících dětí rozdělených podle vzdělání hlavy rodiny na příkladu Kambodže.

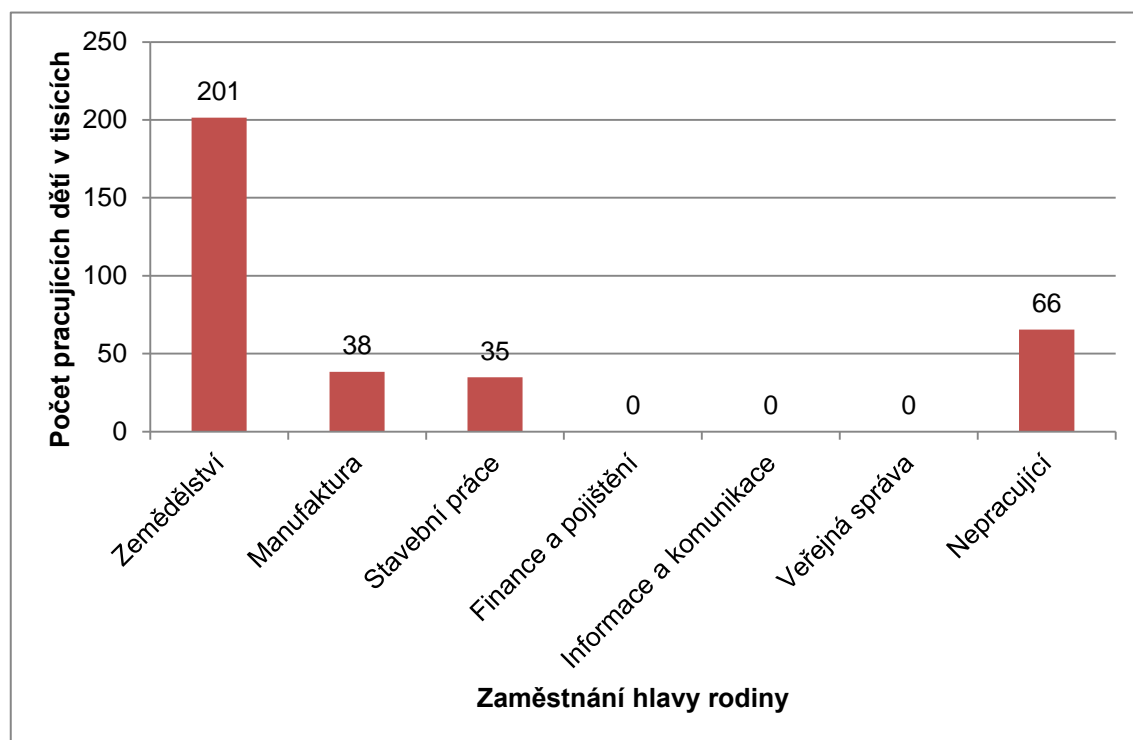
Graf 3 – Počet pracujících dětí ve věku 5–17 let podle vzdělání hlavy rodiny v Kambodži v roce 2012

Zdroj: ILO, 2013c a vlastní úprava.

Graf nám ukazuje, že počet pracujících dětí je největší u základního vzdělání hlavy rodiny. U vyššího vzdělání hlavy rodiny lze pozorovat nejnižší počet pracujících dětí. Co se týče zaměstnání hlavy rodiny, situace je stejná. Počet pracujících dětí v závislosti na zaměstnání hlavy rodiny na příkladu Kambodže můžeme vidět v grafu 4.

Graf 4 – Počet pracujících dětí ve věku 5–17 let podle zaměstnání hlavy rodiny v Kambodži v roce 2012

Zdroj: ILO, 2013c a vlastní úprava.

Pokud rodiče nebyli nějak školení či neměli možnost získat speciální dovednosti, odrazilo se to i na jejich zaměstnání. Je pak pravděpodobné, že dítě půjde ve stopách svých rodičů. Těžko rodiče naučí své dítě něčemu, co sami neumí. Existují případy, kdy rodiče dají své dítě řemeslníkovi jako neplaceného pomocníka v naději, že se řemeslu přiučí a bude díky němu žít lepší život (ILO, 2004). Graf 4 nám ukazuje nejvyšší počet pracujících dětí u zaměstnání hlavy rodiny v zemědělství. Nejnižší počet pracujících dětí je naopak v zaměstnáních, kde je potřeba alespoň základního vzdělání.

Dětskou práci zvyšuje i počet sourozenců. Čím větší rodina, tím větší pravděpodobnost dětské práce (Webbink et al., 2012). Basu a Tzannatos (2003) to nazývají „komplementarita sourozenců“. Tento fenomén je založen na systematickém vztahu pořadového narození a tendenci k chození do školy a práce. Poslední narozený chlapec má větší pravděpodobnost, že nebude pracovat, než jeho ostatní sourozenci. První narozená dívka má menší pravděpodobnost navštěvovat školu. To znamená, že některé děti, podle jejich pořadí narození, umožňují ostatním sourozencům chodit do školy. Tento fakt bude mít důležitou roli v morálních a politických otázkách, jelikož jak pořadí narození, tak pohlaví umožňuje mladším mužským sourozencům navštěvovat školu. Nejstarší sourozenci často migrují do velkých měst a posílají remittance svým rodinám. Další případ, kdy je dítě posláno do práce, je zadluženost rodiny. Dítě tak prací splácí dluh své rodiny, což je příčina dlužního otroctví (ILO, 2004).

Dětskou práci ovlivňují i nešťastné události jako úmrtí člena rodiny, kdy ten druhý zůstane na děti sám. Pokud živitel rodiny onemocní, může to znamenat i neschopnost pracovat. V takto dysfunkční rodině pak příjem zajišťuje dítě, a pokud není s to ho zajistit, je trestáno např. nedostatkem spánku či jídla a je bito. K tomuto trestání dochází většinou ze strany otce (ILO, 2004). Mezi častá onemocnění rodičů patří epidemie HIV/AIDS. Dopad této epidemie na děti a rodiny je mnohdy umocněn skutečností, že rodina žije v komunitách, které jsou již znevýhodněny chudobou, špatnou infrastrukturou a mají omezený přístup k základním službám. Ohrožena je i kvalita života dětí a to v případě, když je nakažen příbuzný – matka se tak stará o domácnost příbuzného a není doma, část příjmu rodiny se posílá nemocnému příbuznému nebo se příbuzný přistěhuje. V případě onemocnění rodiče padá na dítě starost o domácnost i o nemocného rodiče. Klesá tak návštěvnost školy, převážně z finančních důvodů, jelikož rodina nemá peníze na školné, nebo protože je potřeba nahradit plat nemocného a zaplatit jeho léčebné výlohy. Kvůli této epidemii zůstává mnoho sirotků, které přišli o rodiče – živitele, a musí se tak postarat o sebe, mnohdy i o své sourozence, sami. Počet sirotků, kteří přišli o jednoho či oba rodiče můžeme vidět v tabulce 2. V důsledku ztráty rodičů děti hledají práci často ve městech. Dívky hledají práci i v sexuálním průmyslu, nebo vstupují do manželství (Foster, Williamson, 2000). Právě sexuální průmysl je hlavním šířitelem této epidemie. Pracovníci v tomto průmyslu nejsou informováni o bezpečnosti, nevědí jak se nemoc šíří a že by se měli chránit. Když dítě žije ve společnosti, kde mu umírají jeho bližní, ztrácí naději na lepší život (ILO, 2004).

Tab. 2 – Počet sirotků, kteří ztratili jednoho nebo oba rodiče kvůli AIDS v roce 2011

	Ztráta jednoho rodiče	Ztráta obou rodičů
Subsaharská Afrika	12 100 000	3 100 000
Asie a Pacifik	863 000	247 000
Latinská Amerika a Karibik	470 000	130 000

Zdroj: CHILDINFO, 2013 a vlastní úprava.

4.2 Poptávka po dětské práci

Strana nabídky a poptávky ovlivňuje nejen výši dětské práce, ale i její produktivitu a výši kompenzace, kterou děti dostávají. Čím větší tlak je na straně nabídky (čím více rodiny nabízejí své děti) tím méně bude práce produktivní a odměna bude nižší. Čím větší tlak je na straně poptávky (větší možnost uplatnění dětské práce) tím více bude práce produktivní a odměna bude vyšší. Oba tyto tlaky mají za následek zvýšení této práce (ILO, 2004).

Je třeba si položit otázku, zda úkoly, které vykonávají děti, jsou stejné jako ty, co vykonávají dospělí, nebo existuje možnost tyto práce vzájemně nahradit. Axiom substituce (Basu, Van, 1998) tvrdí, že práci dospělých a dětí je možné vzájemně nahradit. Dětská práce může být nahrazena prací dospělých. Práce dospělých je ale dražší a proto nemusejí být firmy ochotné zaměstnávat jen dospělé. Basu a Tzannatos (2003) tím ve své studii prokázali, že dětská práce snižuje platy dospělých.

Jiná teorii, které se říká mrštné prsty, tvrdí, že děti mají určité specifické charakteristiky, které jim umožňují vykonávat jisté druhy práce, které dospělí dělat nemohou. Mezi tyto charakteristiky patří např. malá postava nebo drobné ruce a mrštné prsty. Tato teorie ale platí jen pro určitá odvětví jako je např. výroba kobereců (Basu, Tzannatos, 2003).

4.3 Ekonomické šoky

Pokud je rodina zaměstnána v zemědělství, její příjem je závislý na úrodě. Ta může být ohrožena nevlídným počasím, škůdci či změnou cen komodit. V důsledku takového ekonomického šoku může dojít ke ztrátě zaměstnání rodiny, či k fluktuaci jejich příjmu. Tím se zvyšuje pravděpodobnost dětské práce a snižuje možnost školní docházky, což potvrzují následující autoři. Studie Duryea et al. (2007) porovnává domácnosti, kde hlava rodiny – otec je nezaměstnaný (v důsledku ekonomického šoku), s rodinami, kde otec zaměstnaný je. Nezaměstnanost signifikantně zvyšuje možnost, že bude dítě pracovat a bude nuceno opustit školu. Pokud je otec nezaměstnaný, zvyšuje se pravděpodobnost nucené dětské práce o 30–50 %, a pravděpodobnost, že dítě nebude pokračovat ve vzdělání, roste o 14–34 %. Autoři Fallon a Lucas (2002) také prokázali pokles ve školní docházce, obzvlášť u chudých dětí, během finanční krize v 90. letech v Jižní Asii a Mexiku. Thomas et al. (2004) ve své studii z Indonésie prokázali pokles v zápisu dětí, během finanční krize v roce 1998. Speciálně u dětí mladého věku. Autoři se domnívají, že rodiče nechají raději dostudovat starší děti, na úkor těch mladších, na které už jim nezbyly finance. I když zkoumané ekonomické šoky byly jen krátkodobé, následky to může mít dlouhodobé, jako třeba dlouhodobě snížený příjem. Pokud k šoku dojde během školního roku, děti se v důsledku toho nedostanou do dalšího ročníku a snižuje se jim tak budoucí lidský kapitál.

Pokud dochází k fluktuaci příjmu, existují dva programy, které mohou rodině pomoci – pojištění nebo úvěr. Pojištění zmírňuje následky zhoršeného zdravotního stavu, ztráty zaměstnání a neúrody. Může tak být důležitým nástrojem v boji proti dětské práci (ILO, 2004). Druhým programem, který může rodině pomoci překonat fluktuaci je dostupnost úvěru. Pokud je rodina v akutní nouzi, dostane úvěr, který musí splatit, jakmile se z nouze dostane. Úvěr se

vztahuje pouze na dočasnou nouzi, ne dlouhodobou. Bylo prokázáno, že dostupnost úvěru na vesnici snižuje dětskou práci a zároveň zvyšuje návštěvnost škol (Ersado, 2005). Dostupnost úvěru je často rozhodující v tom zda poslat děti do práce či ne. Rodiny s majetkem jsou schopny kompenzovat 80 % ekonomického šoku. Chudé rodiny bez majetku používají jako kompenzaci šoku práci svých dětí. Zvyšující se přístup k úvěrům, obzvláště v případě šoků, redukuje dětskou práci a zvyšuje blahobyt rodiny (Beegle et al., 2006).

V chudých zemích je ale dostupnost úvěru omezená, jelikož rodiny nejsou schopny poskytnout věřiteli zajištění, které požaduje. Když rodina nepřesvědčí věřitele, že je hodna úroku a nenajde jiného věřitele, půjčí si od lichváře. To rodinu dostane do situace, kdy všechny prostředky věnuje na splácení dluhů a dostane se tak do extrémní chudoby. Za následek to má nejhorší formy dětské práce. V jiném případě, když rodina není s to platit dluhy, stane se dítě majetkem toho, kdo rodině půjčil. Je tedy důležité zaměřit se na tyto výkyvy a na to, jaké má rodiny prostředky k řešení (ILO, 2004).

4.4 Nedostupnost vzdělání

Poslední zde zmíněnou příčinou je špatně dostupné vzdělání, které zároveň znamená nízkou úroveň lidského kapitálu. Nízká úroveň lidského kapitálu je překážkou pro ekonomický rozvoj, i pro eliminaci chudoby v rozvojových zemích (Ersado, 2005). Glick a Sahn (2000) dokazují vysokou návratnost investic ze vzdělání na trhu práce v podobě zvyšujících se příjmů. I přes tyto výhody je v rozvojových zemích věnovaná malá pozornost vzdělání. Mnoho lidí, včetně rodičů, souhlasí, že dětství je čas vzdělávání a vývoje a ne čas vydělávat peníze (Ersado, 2005).

Čas věnovaný práci je značný, nicméně není neslučitelný se školní docházkou. Děti, které navštěvují školu, pracují méně, než ty, které ji nenavštěvují. To nám dokazuje i obrázek 2, kde je znázorněno rozdělení času dětí mezi školu a práci na příkladu Kambodže.

Obr. 2 – Rozdělení času dětí mezi 5–17 lety v Kambodži mezi školu a práci v roce 2012

Zdroj: ILO, 2013c a vlastní úprava.

Edmonds a Pavcnik (2005) uvádějí, že 73 % dětí, které navštěvují školu, pracují. Větší pravděpodobnost školní docházky mají starší děti, chlapci a městské děti. Čas strávený prací brání dětem ve školní docházce, hraní, spaní a efektivnosti ve škole (Edmonds, Pavcnik, 2005). Například čtvrtáci z Jižní Ameriky, kteří navštěvují školu a nikdy nepracovali, dopadli v matematických testech o 28 % lépe a o 19 % v jazykových testech, než děti, které navštěvují školu a zároveň pracují (Orazem, Gunnarsson, 2004). Školní docházka také klesá, jakmile dojde k proměnlivosti příjmu. V případě, že je potřeba dalšího příjmu, matka zůstává doma, aby obstarala domácnost, a dítě jde pracovat. Je tak ochuzeno o své budoucí vzdělání a chudoba se může přenášet z generace na generaci (Ersado, 2005)

Pravděpodobnost, že dítě bude chodit do školy, je vyšší ve městech, než na vesnicích. Na vesnicích chodí do školy spíše chlapci než dívky, zatímco ve městech rozdíl není (Ersado, 2005). Mezi proměnné, které rozhodují o tom, zda dítě půjde do práce či školy, patří: podmínky na trhu práce, přístup k úvěrům, chudoba (neplacené práce, např. na své farmě), dostupnost škol a jejich vzdálenost, cena školného, mzdy muže a ženy odděleně a úroveň vzdělání, pohlaví, věk a vzdělání rodičů, počet malých dětí v domácnosti (většinou totiž dívky pomáhají v domácnosti a nechodí do školy) a to, zda matka pracuje doma (Ersado, 2005).

Speciální pozornost by měla být věnována dívkám, jelikož 60 % z dětí, které nenavštěvují školu, jsou dívky. Vzdělání dívek je v mnoha zemích ohrožené častým upřednostňováním vzdělání chlapců, předčasným manželstvím a sociálními hodnotami, které znevýhodňují dívky (ILO, 2004). Další faktory, které ovlivňují školní docházku u dívek, je vzdálenost školy, která ohrožuje jejich bezpečnost. V některých kulturách je vzdělání dívek závislé na tom, zda jsou oddělené učebny (z kulturního či náboženského hlediska nesmí dívky sedět ve stejné učebně jako chlapci) nebo zda vyučují ženy. Matky nechtějí posílat své dcery do školy, protože je musí naučit domácím pracím pro její budoucí rodinu. Rodiče neposílají své děti do školy také proto, aby se o ně ve stáří měl kdo starat, nebo v případě žen proto, že z jejich kulturního hlediska by se měly co nejdříve provdat (ILO, 2004).

Důležitou roli hraje kvalita a dostupnost škol. Výskyt dětské práce bude odezva na podnět od vlády udělat vzdělání více atraktivní, jako např. dávat dětem za docházku jídlo, nebo dávat rodičům, kteří posílají své děti do školy peněžitou odměnu (Basu, Tzannatos, 2003).

Kapitola 5

Řešení dětské práce

Řešení dětské práce musí být založená na lokální znalosti jejího výskytu a příčin, které ji způsobují. Je důležité specifikovat, co kdo za dětskou práci považuje, okolnosti, za kterých děti pracují, ale i podmínky, ve kterých žijí. Teprve poté lze vytvořit účinné strategie, které dostanou děti z trhu práce a zlepší tak jejich životní podmínky. Díky preventivním opatřením mohou být děti udrženy mimo pracovní trh. (ILO, 2004).

Řešení dětské práce je většinou zaměřeno na specifickou aktivitu, kterou děti vykonávají. Je to z důvodu snazšího provádění a prosazování eliminačních programů. Opatření proti dětské práci často slouží jen jako symbolická gesta, ale čas od času je vlády a jiné organizace prosadí. Důkazem toho jsou konvence ILO, které nejsou zaměřeny na vybranou aktivitu, ale na všechny aktivity. Jako příklad lze uvést již zmiňovanou Konvenci č. 138 o minimálním věku dítěte, která omezuje věk dítěte při vstupu do zaměstnání, nebo Konvenci č. 182, která zavazuje členské státy k eliminaci těch nejhorších forem dětské práce (Edmonds, 2007).

5.1 Role státu

Vlády, poslanci, ministerstva a další veřejné agentury jsou klíčovými aktéry v boji proti dětské práci. Vlády a agentury hrají velkou roli v určení rozsahu dětské práce. Spolupráce regionálních a lokálních samospráv nám umožňuje přehled změn a prováděných politik a usnadňuje tak možný výzkum. Některé státy jako Thajsko, Turecko, Keňa a Kolumbie zřídily speciální orgány, spadající pod vládu, které mají na starosti dohled nad všemi činnostmi a politikami v dané zemi týkající se dětské práce. Tyto orgány mají na starosti také mezinárodní spolupráci. V čele těchto orgánů stojí zástupci ministerstev, vládních organizací, nevládních a odborových organizací, zaměstnavatelé, členové univerzit a výzkumných ústavů. Vláda má možnost rozhodnout, jak bude stát bojovat proti dětské práci (ILO, 2004). V každém regionu se postupy samozřejmě liší, nelze tudíž celosvětově dětskou práci jednoduše zakázat, protože by to nemuselo mít všude kladné následky. Např. Tanakův model (2003) nám ukazuje případ, kdy dětská práce zakázána není. Dětské práci se snaží zabránit výběrem daní, stavbou škol a zkvalitňováním školství. Vychází tedy z předpokladu, že vzdělání je zásadní pro eliminaci

dětské práce. V tomto modelu, míra daní stoupá tak dlouho, dokud rodiče neusoudí, že škola je pro jejich děti přínosná a nezačnou je do ní posílat. Jakmile rodiče posílají své děti do školy, míra daní zareaguje jako obrácené U a začne klesat. To znamená, že míra daní stoupá a veřejný rozpočet je redistribuován tak, aby docházelo ke zkvalitňování vzdělávacího systému. Zvýšení daní pak znamená pokles dětské práce, jelikož rodiče posílají děti do školy, díky jejímu zkvalitnění. Vše ale záleží na zvolené míře daní a jejího následného přerozdělování. Proti zákazu dětské práce je i Edmonds a Pavcnik (2005), kteří navrhují jako nejrychlejší způsob eliminace dětské práce politické cíle, zlepšení vzdělávacího systému a poskytování finanční podpory chudým rodinám, aby posílaly děti do školy. Zákaz dětské práce nedoporučuje ani Ersado (2005), který ve své studii tvrdí, že děti jsou posílány do práce kvůli nedostatku finančních prostředků a zákaz dětské práce by situaci mohl ještě zhoršit. Tato studie se ale týká pouze vesnického prostředí, jelikož ve městech nebyla chudoba prokázána jako hlavní příčina dětské práce.

Model Doepkeho a Zilibottiho (2003) je naopak založen na zavedení zákonů zakazujících dětskou práci. Tyto zákony ale musí být doplněné o politiky zaměřené na zvýšení dostupnosti škol a snížení nákladů vynaložených na vzdělání. Model se snaží snížit plodnost a přejít tak z množství na kvalitu. Za účelem počátečního zavedení zákonů zakazujících dětskou práci, musí být model rozšířen o umožnění změn v ekonomice. Zde tyto změny znamenají technologický pokrok, který vyvolává návrat ke kvalifikované pracovní síle a pobízí rodiče k zakládání malých rodin a vzdělávání svých dětí, i když je dětská práce stále legální. Počáteční pokles dětské práce je spojen s technologickým pokrokem, který vede k zavedení zákonů zakazujících dětskou práci tím k jejímu úplnému odstranění. Technologický pokrok je brán jako prvotní příčina poklesu plodnosti. To souhlasí s důkazy o trendech nerovnosti mezd hlavních industrializovaných zemí 19. století. Rodiny s mnoha dětmi a nízkými příjmy měly tendenci restrikce porušovat (z důvodu udržení životního minima). Autoři ale rozpoznali, že počet dětí, které si rodina pořídí a množství lidského kapitálu, který mohou následně nabídnout, záleží na tom, zda je dětská práce zakázána či ne. Větší míra vzdělanosti může posunout ekonomiku země s vysokou plodností, nízkým HDP na obyvatele a odporem k zákonům eliminujících dětskou práci k ekonomice států s nízkou plodností, vysokým HDP a legislativou proti dětské práci.

5.1.1 Vzdělávací systém

Vláda má také odpovědnost za vzdělávací systém v oblastech postižených dětskou prací. Zkoumá, jak zlepšit přístup dětem ke vzdělání, ale také kvalitu škol. Velká část dostupné literatury uvádí za nejvhodnější nástroj v boji proti dětské práci právě vzdělání (ILO, 2004). Vzdělání úzce souvisí s lidským kapitálem. Předpokládejme, že osoba, která má lepší vzdělání, bude mít vyšší lidský kapitál. Děti se během práce mohou naučit nějaké řemeslo a získat tak vyšší lidský kapitál. Za normálních podmínek znamená vyšší lidský kapitál i vyšší příjmy. Když budou děti pracovat a málo se vzdělávat, vyrostou do chudoby. Jako dospělí pak budou posílat do práce i své děti a dětská práce se tak bude udržovat přes generace. Pro tuto situaci existuje označení dynamická past. Platí to i obráceně, pokud budou rodiče posílat děti do školy, což znamená, že nebudou pracovat, je pravděpodobné, že jejich příjmy v dospělosti budou vyšší a tím pádem nebudou muset posílat své děti do práce (Basu, Tzannatos, 2003). Tuto dynamickou

past prokázala Wahba (2001). Pravděpodobnost, že bude pracovat syn, narůstá 10%, když jeho matka pracovala jako dítě a 5%, když jeho otec pracoval jako dítě. Studie ale nepoukazují na důležitost vzdělání jen u dětí, ale i u dospělých. Duryea et al. (2007) v souvislosti s ekonomickými šoky poznamenala, že dlouhodobé vzdělávání dospělých, je prospěšnější, než krátkodobé kompenzace ztráty zaměstnání, právě kvůli ekonomickému šoku. Erasado (2005) také dokazuje, že snahy o posílení úrovně vzdělání dospělých (obzvláště matek) a jejich mezd omezí výskyt dětské práce a zlepši pravděpodobnost, že děti zůstanou ve škole. Webbink (2012) zase prokázal, že jakmile má matka alespoň základní vzdělání, tráví děti domácími pracemi méně času. Proto by politiky měly posílit vzdělání a postavení žen. Podle Basu a Van (1998) i Ersada (2005) spočívá řešení dětské práce v dostupnosti škol, nebo zvyšování mezd dospělých. Tyto intervence jsou žádoucí, nicméně ne všechny jsou proveditelné. Vláda nemusí mít dostatek peněz na zlepšení škol a infrastruktury.

5.1.2 Trh práce

Je důležité nezanedbávat nedokonalosti trhu, protože jak uvedli Basu a Van (1998) dobře fungující pracovní trh je při řešení dětské práce důležitý. Také změny v oblasti technologie, zlepšení podmínek na trhu práce pro dospělé, dostupnost vzdělání, to vše může přispívat ke snížení dětské práce (Basu, 1999). Změny v oblasti technologie mohou redukovat některé typy dětské práce. V případě tkaní koberců v Pákistánu byl navržen ergonomický tkalcovský stav, který byl přizpůsoben pouze dospělým. Díky bezpečnostním opatřením, jako umístění opěrek na záda a nohy a odstranění ostrých hrotů, byl po 18 měsících znatelný pokles ve zdravotních potížích a úrazech. Po pilotním testování vláda rozdělila finanční prostředky chudším rodinám na získání tohoto tkalcovského stavu (ILO, 2011a). V Egyptě došlo díky rozšíření traktorů a zavedení zavlažovacích čerpadel nejen ke snížení dětské práce ale dokonce i plodnosti. Pěstování bavlny, speciálně pletí a sběr bylo náročné na dětskou pracovní sílu. Tudíž změna osevniho postupu hrála v omezení dětské práce velkou roli (ILO, 2004). Webbink (2012) poukazuje na to, že dostupnost elektřiny a vody z vodovodu snižuje počet hodin strávených dětmi domácími pracemi. Proto by země, kterých se to týká, měly investovat do veřejných služeb – elektrických sítí a zařízeních na pitnou vodu.

5.2 Role zaměstnavatele

V případě spolupráce zaměstnavatelů lze snížit či omezit výskyt dětské práce. Zaměstnavatelé mohou také ovlivňovat menší podniky, které jim dodávají zboží, aby nezaměstnávali děti. Dále mohou poskytovat konkrétní informace o výskytu dětské práce, ovlivňovat vnitrostátní politiky, spolupracovat s nevládními organizacemi na programech umožňujících vzdělání pro pracující děti a informovat veřejnost o právech dětí. Tato spolupráce funguje např. na Filipínách (Konfederace zaměstnanců Filipín), v Kolumbii (Národní asociace kolumbijských průmyslníků) či v Ghaně (Ghanská asociace zaměstnavatelů). Spolupráce zaměstnavatelů ale nemusí fungovat jen na národní úrovni. Důkazem toho je i Mezinárodní organizace zaměstnavatelů (dále jen IOE). Skládá ze 150 zaměstnavatelských a obchodních federací ze 143 zemí (IOE, 2011). Mezinárodní organizace zaměstnavatelů má dvě hlavní funkce: představuje zájmy svých členů a

nabízí jim podporu. IOE zajišťuje ohlas podnikání na mezinárodní úrovni, výměnu informací, názorů a zkušeností mezi zaměstnavateli po celém světě a aktivně podporuje ratifikaci a provádění mezinárodních norem týkajících se dětské práce. IOE sponzoruje vzdělávací programy, workshopy a semináře. IOE se zavázala usilovat o dosažení odstranění nebezpečné a vykořisťující dětské práce. V roce 1998 IOE vydala Příručku zaměstnavatelů o dětské práci: Průvodce pro přijetí opatření, která byla revidována v roce 2001 (ILO, 2004).

5.2.1 Firemní iniciativy

Firemní iniciativy často vznikají nátlakem společnosti v podobě bojkotů spotřebitelů a protestů studentů proti využívání dětské práce při výrobě. Velké rozhořčení způsobila v 90. letech fotbalová asociace FIFA, která využívala fotbalové míče vyráběné dětmi. Tento spotřebitelský aktivismus vzbudil v legislativě velký zájem. Např. v USA se uvažovalo o zákazu dovozu veškerého zboží, které má co do činění s dětskou prací. Pod hrozbou těchto sankcí propustily v 90. letech továrny v Bangladéši více než 10 000 dětských pracovníků pod 14 let (Edmonds, 2007). Výše uvedená Příručka zmiňuje vybraná opatření firem proti dětské práci – Certifikační systém a Kodexy chování.

Hlavním cílem označování a certifikace je informovat spotřebitele o sociálních podmínkách výroby a ujistění, že zboží, které zakoupil, bylo vyrobeno za spravedlivých pracovních podmínek, bez použití dětské práce. Označování výrobků může být fyzické, nebo pomocí popisného štítku či loga. Mezi nejvýznamnější iniciativu v certifikaci patří RUGMARK. RUGMARK je mezinárodní kampaň proti používání nelegální dětské práce v kobercovém průmyslu. Byla zahájena v roce 1995 indickou nevládní organizací, mezinárodní humanitární organizací a dalšími organizacemi. Iniciativa RUGMARK zahrnuje dva hlavní cíle: inspekci a certifikaci výroby koberců a sociální programy pro bývalé dětské pracovníky a jejich rodiny. Kritéria certifikace jsou jak na straně výrobců a vývozců tak na straně dovozců.

Kodexy chování jsou závazky přijaté průmyslovými skupinami nebo jednotlivci společností k obhájení určitých pracovních standardů, jako např. že do výroby nejsou zapojeny děti. Firmy někdy rozvíjí tyto kodexy v reakci na spotřebitele, kteří projeví své znepokojení, že výroba zboží v rozvojových zemích probíhá za nižších pracovních podmínek. Mezi firmy zakazující ve výrobě dětskou práci patří Nike, Reebok, Walt Disney Company atd. (IOE, 2001).

5.3 Role mezinárodních organizací

Mezinárodní organizace úzce spolupracují s vládou dané země. Jejich spolupráce spočívá ve zvyšování povědomí vládních úředníků k okamžitému jednání v boji proti dětské práci, shromažďování finančních prostředků, informování veřejnosti o dětské práci včetně jejích nejhorších forem, vypracování metodiky výzkumů ke zkoumání dětské práce, vyhledávání mezinárodních právních norem, které mohou země podporovat a ratifikovat a podporovat země při jejich realizaci (ILO, 2004).

Mezi nejznámější mezinárodní organizací patří Mezinárodní organizace práce. Ta byla založena v roce 1919 a je tak nejstarší organizací spadající pod OSN. ILO se věnuje podpoře sociální spravedlnosti a mezinárodně uznávaných lidských a pracovních práv a sociálnímu

smíru, který je nezbytný k dnešní prosperitě. ILO formuluje mezinárodní politiky a programy na podporu základních lidských práv, zlepšení pracovních a životních podmínek, zvyšuje pracovní příležitosti, tvoří mezinárodní pracovní standardy, zajišťuje rozsáhlý program technické spolupráce a provozuje školení, vzdělávání a výzkumné činnosti. Je zajímavé, že při formulaci politik a programů ILO, mají zástupci zaměstnavatelů a zaměstnanců stejný hlas, jako zástupci států. ILO se skládá ze tří orgánů: Mezinárodní konference, Správní rada a Mezinárodní pracovní úřad (ILO, 2014a). Mezinárodní pracovní standardy jsou vypracovány delegací vlád a členy ILO na každoroční Mezinárodní konferenci. Mezi nejdůležitější přijaté normy patří Úmluva č. 138 o minimálním věku a Úmluva č. 182 o tzv. nejhorších formách dětské práce. Přijaté normy se stávají zákonem dané země. Ta je povinna podávat pravidelné zprávy ILO o průběhu plnění přijaté konvence. Mezi další mezinárodní organizace zabývající se dětskou prací patří UNICEF, UNESCO a Světová banka (ILO, 2004).

5.3.1 Mezinárodní program na odstranění dětské práce

Mezinárodní program na odstranění dětské práce, který spadá pod ILO, byl vytvořen v roce 1992 s celkovým cílem postupného odstranění dětské práce, kterého mělo být dosaženo celosvětovým hnutím zaměřeným na boj proti dětské práci. IPEC v současné době působí v 88 zemích. V roce 2008 dosáhly roční výdaje na projekty technické spolupráce více než 61 milionů amerických dolarů. Je to největší program svého druhu na celém světě (ILO, 2014b). Počet partnerů IPEC se v průběhu let rozšířil. Nyní IPEC spolupracuje se zaměstnavateli a zaměstnanci různých organizací, mezinárodními a vládními agenturami, soukromými podniky, nevládními organizacemi, médii, poslanci, vysokými školami a samozřejmě s dětmi a jejich rodinami (ILO, 2014b).

Jednou z významných iniciativ organizace IPEC je Světový den proti dětské práci stanovený na 12. června. Cílem je zaměřit světovou pozornost na naléhavou potřebu vymýtit dětskou práci. Tento den slouží k připomenutí těch, kteří se stali obětí dětské práce. Světový den proti dětské práci zahrnuje řadu aktivit, od setkání dětských pracovníků a jejich příznivců na školních akcích přes pořádání dětských uměleckých výstav, dramatických představeních a informačních seminářů pro děti i dospělé (ILO, 2004).

Kromě kampaní se IPEC zabývá i projekty na národní a globální úrovni. Národní projekty většinou vznikají tam, kde jsou momentálně potřeba (ILO, 2014d). Projekty na globální úrovni se týkají dvou či více zemí a zaměřují se na specifickou formu dětské práce, nebo na specifickou intervenci, jako legislativa, statistický průzkum, atd. (ILO, 2014c). Jedním z globálních projektů je i Boj proti dětské práci prostřednictvím vzdělání v Ugandě, Bolívii, Indonésii a Mali. Tento projekt má za cíl propojení politických vazeb týkajících se dětské práce a vzdělání skrze promítnutí dětské práce do plánovaných vzdělávacích programů a skrze zkušenosti získané z úspěšných politických zásahů (ILO, 2014e). Ačkoli ILO vytvořila mnoho projektů, většina z nich není vědecky zhodnocena, tudíž není přezkoumána nezávislým výzkumníkem (Edmonds, 2007).

5.4 Role vládních programů a nevládních organizací

Nevládní organizace zaměřující se na boj proti dětské práci podporují práva a blaho lidí díky svým kampaním a vzdělávacím seminářům. Poskytují právní a morální podporu a vytváří alternativní vzdělávací a záchranné programy pro vykořisťované děti. Nevládní organizace jsou často součástí, někdy i iniciátorem, národních kampaní. Nevládní organizace diskutují s rodiči o jejich problémech a informují je o možných řešeních. Informují je o právech dětí a rizicích spojených s předčasným vstupem jejich dětí do práce a naopak o výhodách plynoucích ze vzdělávání jejich dětí. Nevládní organizace mohou působit jak na národní, tak mezinárodní úrovni. Některé organizace se zaměřují všeobecně na lidská práva (Amnesty International), jiné se specializují přímo na dětskou práci (ILO, 2004).

5.4.1 Mamidipudi Venkatrangaiya Foundation

Mamidipudi Venkatrangaiya Foundation (dále jen MVF) je nevládní organizace se sídlem ve státě Andhra Pradesh v jižní Indii, která pracuje jak na odstranění všech forem dětské práce, tak i na lepším přístupu k plnohodnotnému vzdělání, ve vymezeném prostoru vesnice nebo regionu. Cílem MVF je vytvořit tzv. zónu bez dětské práce, kde všechny děti (tzn. i ty co nepracují a přesto do školy nechodí) do 14 let bez výjimky chodí do školy. Podnětem pro vytvoření těchto zón je skutečnost, že jakmile se organizace zaměří na eliminaci jedné skupiny pracujících dětí a umožní jim chodit do školy, bude tato skupina brzy nahrazena jinými dětmi, na které se organizace nezaměřila. Proto má tento územně založený přístup několik východisek: žádné dítě by nemělo pracovat, škola se má starat o všechny stránky dětského vývoje, společnost by měla dodržovat práva dítěte, firmy by měly spolupracovat s místními organizacemi, nevládními organizacemi a odbory a společně s nimi směřovat k vytvoření tzv. zón bez dětské práce (MVF, rok neuveden). Díky této organizaci se 600 000 dětských pracovníků dostalo základního vzdělání (MVF, 2005).

5.4.2 PROGRESA

Národní program vzdělání, zdraví a výživy je jeden z nejznámějších a nejúčinnějších programů mexické vlády, který má pomoci rozvíjet lidský kapitál chudých rodin. Cílem je redukovat chudobu na venkově a posílit investice do vzdělání, zdraví a výživy prostřednictvím peněžitých odměn či odměn v naturáliích (Skoufias, McClafferty, 2001). V případě vzdělání jsou peněžitě odměny určeny na podporu školní docházky. Výše těchto odměn se odvíjí od věku dítěte. Čím je dítě starší, tím větší částku rodina dostane. Tato kompenzace může rodině snížit náklady na vzdělání a tím zvýšit příjem rodiny (Edmonds, Pavcnik, 2005).

Průzkum probíhal v letech 1997–1999 pod Mezinárodním institutem pro výzkum potravy na území 7 mexických států: Guerrero, Hidalgo, Michoacán, Puebla, Querétaro, San Luis Potosí a Veracruz. Celkem 24 000 domácností bylo periodicky dotazováno členy programu, zdravotníky, místními jedinci a učiteli. Výsledky ukázaly, že PROGRESA zvýšil zápis dětí i dospělých do škol. Díky umožněnému vzdělání, které se odrazí i v budoucích příjmech, budou mít děti celoživotní příjmy vyšší o 8 %. Díky programu mají děti o 12 % menší výskyt nemocí a novorozenci mají lepší výživu (Skoufias, McClafferty, 2001).

5.4.3 STOP dětské práci – je lepší chodit do školy

STOP dětské práci – je lepší chodit do školy je mezinárodní světová kampaň, kterou v České republice realizuje Rozvojovka (informačně vzdělávací sekce společnosti Člověk v tísni). Cílem kampaně je odstranění dětské práce skrze plnohodnotné vzdělání pro všechny děti. Kampaň je postavena na čtyřech východiscích. Prvním je, že veškerá dětská práce je nepřijatelná. Toto východisko se opírá o Úmluvu o právech dítěte a již zmiňované úmluvy ILO. Druhou zásadou je, že dětská práce popírá právo dítěte na vzdělání. Boj proti dětské práci se musí zaměřit na integraci dětí do škol a na odstranění bariér, které jim to neumožňují. Třetí východisko apeluje na všechny vlády a jejich spolupracovníky, aby zemi nedocházelo k dětské práci. Poslední východisko podporuje základní pracovní normy na pracovišti, jako je třeba minimální věk či právo se odborově organizovat (Stop dětské práci, Rok neuveden^a).

V rámci kampaně proběhlo několik aktivit. V roce 2012 se např. uskutečnila módní přehlídka etiopské návrhářky Fikirte Addis, která bojuje proti dětské práci v etiopských tkalcovských dílnách. Další aktivitou je výstava Ukradené dětství: dětská práce očima čtyř českých fotografek, která putovala po České republice. Fotografie zachycují život pracujících dětí z rozvojových zemí (Stop dětské práci, Rok neuveden^b).

Závěr

Předkládaná bakalářská práce se zabývala dětskou prací v rozvojových zemích. Cílem této práce bylo podat základní přehled o dané problematice. Vysvětlit, co znamená dětská práce, v jakých formách se vyskytuje, co ji převážně způsobuje a jak ji je možné řešit. V rámci výzkumu jsem se potýkala s celou řadou problému. Ať už to byla rozptýlenost odborné literatury či nesrovnatelnost a nedůvěryhodnost dat. Je důležité přesně vymezit aktivity, které děti vykonávají a podmínky, za kterých je vykonávají. Ne všechna práce musí být totiž pro děti škodlivá. Pokud práce neohrožuje jejich psychický a fyzický vývoj a nenarušuje jim povinnou školní docházku, může být pro děti v určitém směru přínosná. Díky takové práci získávají děti zkušenosti a dovednosti. I přes výše zmíněné komplikace se mi díky odborné literatuře podařilo dosáhnout stanovených cílů.

Aktivity, které spadají do vymezeného termínu dětské práce, zde byly rozděleny do několika kategorií. Ukázalo se, že nejvíce dětí pracuje v zemědělství. V roce 2012 to bylo 98,4 milionů dětí (ILO, 2013a). V domácnosti pracovalo téhož roku 17,2 milionů dětí (ILO, 2013b) a v manufaktuře 12 milionů dětí (ILO, 2013a). Samostatnou skupinu tvoří tzv. nejhorší formy dětské práce, které zahrnují nucené práce, sexuální zneužívání, obchod s dětmi či vojenské pracovníky. Např. v roce 2012 bylo po celém světě 20,9 milionů obětí nucených prací. Více jak polovina byly dívky. Nejvíce obětí nucených prací se vyskytuje v Asii a Pacifiku (ILO, 2012).

Na základě odborné literatury se podařilo jako hlavní příčiny dětské práce identifikovat: roli společnosti a rodiny, poptávku po dětské práci, ekonomické šoky a nedostupnost vzdělání. Všechny zde zmíněné příčiny jsou z velké části podmíněné chudobou. Rodina se často v důsledku chudoby (obavy o přežití) rozhodne poslat své dítě místo do školy do práce. Do školy jsou děti posílány, až když jsou rodinné příjmy vyšší (Basu, Van, 1998). Za dětskou prací často stojí i společenská očekávání, hodnoty, postoje a tradice. V mnoha zemích bývá upřednostňováno vzdělání chlapců a dívky zůstávají doma, aby se naučily domácím pracím. Školní docházku dívek ovlivňuje např. i vzdálenost školy, jelikož může být ohrožena jejich bezpečnost (ILO, 2004). Co se týče vzdělání rodičů, je vysoce pravděpodobné, že pokud mají rodiče nízké vzdělání, bude to tak i u jejich dítěte (Basu, Tzannatos, 2003). Je proto důležité, aby děti měli vzdělané rodiče a dostatečný přístup ke kvalitnímu vzdělání. Dětskou práci zvyšuje také počet sourozenců. Dá se říci, že čím větší rodina, tím větší pravděpodobnost dětské práce (Webbink et al., 2012). Mezi další příčiny patří i nešťastné události jako úmrtí člena

rodiny. V takovém případě je druhý rodič na děti sám a často je potřeba, aby příjem nemocného či zesnulého nahradilo právě dítě (ILO, 2004).

Za účinná řešení dětské práce lze považovat ta, která jsou založena na lokální znalosti výskytu dětské práce a konkrétních příčin, které ji v dané lokalitě způsobují. Až po vymezení daného problému lze vytvořit účinné strategie, které dostanou děti z trhu práce a zlepší tak jejich životní podmínky. V každém regionu se podmínky, za kterých děti pracují, liší a nelze tudíž celosvětově dětskou práci jednoduše zakázat, protože by to nemuselo mít všude kladné následky (ILO, 2004). Proto je účinnější se zaměřit na vybraný region a dětskou práci v něm vymýtit. V některých případech lze výskyt dětské práce ovlivnit spotřebitelským chováním a firemními iniciativami, prací nevládních organizací či vládními programy.

Do budoucna by bylo vhodné, aby se každý stát, ve kterém se dětská práce vyskytuje, detailněji zaměřil na postižené regiony a vymýtil veškeré formy dětské práce. V případě zaměření se pouze na jeden typ dětské práce hrozí, že po jeho vymýcení bude nahrazen jiným typem dětské práce, kterému nebyla věnována taková pozornost. Při regulaci dětské práce je důležitá spolupráce všech, kteří se zasazují o její snížení. Ať už se jedná o spolupráci zaměstnavatelů či nevládních organizací.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

AWAN, S. et al. 2010. Health hazards, injury problems, and workplace conditions of children in three districts of Punjab, Pakistan. *International Journal of Occupational and Environmental Health* [online]. 2010, vol. 16, no. 2, pp. 115–121 [cit. 2014–04–17].

BASU, K. 1999. Child labor: cause, consequence, and cure, with remarks on international labor standards. *Journal of Economic literature* [online]. 1999, vol. 37, no. 3, pp. 1083–1119 [cit. 2013–02–21].

BASU, K., TZANNATOS, Z. 2003. The global child labor problem: what do we know and what can we do? *The world bank economic review* [online]. 2003, vol. 17, no. 2, pp. 147–173 [cit. 2013–02–21]. ISSN 1564–698X.

BASU, K., VAN, P., H. 1998. The Economics of Child Labor. *The American Economic Review* [online]. 1998, vol. 88, no. 3, pp. 412–427 [cit. 2014–02–01].

BEEGLE, K. et al. 2006. Child labor and agricultural shocks. *Journal of Development Economics* [online]. 2006, vol. 81, no. 1, pp. 80–96 [cit. 2014–02–27].

BLATTMAN, C.; ANNAN, J. 2010. The consequences of child soldiering. *The review of economics and statistics* [online]. 2010, vol. 92, no. 4, pp. 882–898 [cit. 2014–02–27]. ISSN 1530–9142.

CORRIOLS, M.; ARAGÓN, A. 2010. Child labour and acute pesticide poisoning in Nicaragua: Failure to comply with children's rights. *International Journal of Occupational and Environmental Health* [online]. 2010, vol. 16, no. 2, pp. 193–200 [cit. 2014–01–19].

DOEPKE, M.; ZILIBOTTI, F. 2003. Voting with your children: A positive analysis of child labour laws. *Centre for Economic Policy Research* [online]. 2003, pp. 1–57 [cit. 2014–04–15]. Dostupný z WWW: <<http://www.econ.ucla.edu/workingpapers/wp828.pdf>>.

DURYEA, S. et al. 2007. Effects of economic shocks on children's employment and schooling in Brazil. *Journal of development economics* [online]. 2007, vol. 84, no. 1, pp. 188–214 [cit. 2014–02–27].

EDMONDS, E., V. 2007. Child labor. *Handbook of development economics* [online]. 2007, vol. 4, pp. 3607–3709 [cit. 2014–01–19].

- EDMONDS, E., V.; PAVCNIK, N. 2005. Child labor in the global economy. *The Journal of Economic Perspectives* [online]. 2005, vol. 19, no. 1, pp. 199–220 [cit. 2013–02–21].
- ERSADO, L. 2005. Child labor and schooling decisions in urban and rural areas: comparative evidence from Nepal, Peru, and Zimbabwe. *World Development* [online]. 2005, vol. 33, no. 3, pp. 455–480 [cit. 2014–02–27].
- FALLON, P., R.; LUCAS, R., E. 2002. The impact of financial crises on labor markets, household incomes, and poverty: A review of evidence. *The World Bank Research Observer* [online]. 2002, vol. 17, no. 1, pp. 21–45 [cit. 2014–01–19].
- FORASTIERY, V. 2002. *Children at work: health and safety risks* [online]. Second edition. Geneva: ILO. 2002, [cit. 2014–02–27]. ISBN 92–2–111399–X
- FOSTER, G.; WILLIAMSON, J. 2000. A review of current literature on the impact of HIV/AIDS on children in sub-Saharan Africa. *AIDS* [online]. 2000, vol. 14, no. 3, pp. 275–284 [cit. 2014–03–03].
- FRALEY, A. 2005. Child Sex Tourism Legislation Under the Protect Act: Does It Really Protect? *St. John's Law Review* [online]. 2005, vol. 79, no. 2 [cit. 2014–01–19].
- GLICK, P.; SAHN, D. 2000. Schooling of girls and boys in a West African country: The effects of parental education, income, and household structure. *Economics of Education Review* [online]. 2000, vol. 19, no. 1, pp. 63–87 [cit. 2014–04–17].
- CHILINFO. 2013. *Orphan Estimates* [online]. [cit. 2014–03–08]. Dostupný z WWW: <http://www.childinfo.org/hiv_aids_orphanestimates.php>.
- Children and Armed Conflict. 2014a. *Child Recruitment* [online]. [cit. 2014–04–12]. Dostupný z WWW: <<http://childrenandarmedconflict.un.org/effects-of-conflict/six-grave-violations/child-soldiers/>>.
- Children and Armed Conflict. 2014b. *Democratic Republic of the Congo* [online]. [cit. 2014–04–12]. Dostupný z WWW: <<http://childrenandarmedconflict.un.org/countries/democratic-republic-of-the-congo/>>.
- International Labour Organization. 1993. *Resolution Concerning Statistics of Employment in the Informal Sector, adopted by the Fifteenth International Conference of Labour Statisticians* [online]. 1993 [cit. 2014–04–13].
- International Labour Organization. 2003. *Wounded Childhood: The Use of Child Soldiers in Armed Conflict in Central Africa* [online]. Washington: ILO. 2003 [cit. 2014–04–17]. Dostupný z WWW: <http://www.ilo.org/employment/Whatwedo/Publications/WCMS_116566/lang-en/index.htm>.
- International Labour Organization. 2004. *Child labour: A textbook for university students* [online]. Geneva: ILO. 2004 [cit. 2014–02–27]. Dostupný z WWW: <http://www.ilo.org/ipecc/Informationresources/WCMS_IPEC_PUB_174/lang-en/index.htm>. ISBN 92–2–115549–8.

International Labour Organization. 2006. *Survey report: Child domestic workers in Ho Chi Minh city* [online]. Viet Nam: ILO. 2006 [cit. 2014–02–27]. Dostupný z WWW: <http://www.ilo.org/asia/whatwedo/publications/WCMS_BK_PB_34_EN/lang—en/index.htm>. ISBN 92–2–118911–2.

International Labour Organization. 2010a. *Global child labour developments: Measuring trends from 2004 to 2008* [online]. Geneva: ILO. 2010 [cit. 2014–02–27]. Dostupný z WWW: <http://www.ilo.org/ipecc/Informationresources/WCMS_126918/lang—en/index.htm>. ISBN 978–92–2–123523–1.

International Labour Organization. 2011a. *Children in hazardous work: What we know, what we need to do* [online]. Geneva: ILO. 2011 [cit. 2014–02–27]. Dostupný z WWW: <http://www.ilo.org/global/publications/ilo—bookstore/order—online/books/WCMS_155428/lang—en/index.htm>. ISBN 978–92–2–124918–4.

International Labour Organization. 2011b. *Decent work for domestic workers: Fourth item on the agenda* [online]. Geneva: ILO. 2011 [cit. 2014–02–27]. Dostupný z WWW: <http://www.ilo.org/ilc/ILCSessions/100thSession/reports/reports—submitted/WCMS_152576/lang—en/index.htm>. ISBN 978–92–2–023108–1.

International Labour Organization. 2012. *Summary of the ILO 2012: Global estimate of forced labour* [online]. Geneva: ILO. 2012 [cit. 2014–04–13]. Dostupný z WWW: <http://www.ilo.org/global/topics/forced—labour/publications/WCMS_181953/lang—en/index.htm>.

International Labour Organization. 2013a. *Marking progress against child labour – Global estimates and trends 2000–2012* [online]. Geneva: ILO. 2013 [cit. 2014–02–27]. Dostupný z WWW: <http://www.ilo.org/ipecc/Informationresources/WCMS_221513/lang—en/index.htm>. ISBN 978–92–2–127182–6.

International Labour Organization. 2013b. *Child domestic work: Global estimates 2012* [online]. Geneva: ILO. 2013 [cit. 2014–02–27]. Dostupný z WWW: <http://www.ilo.org/ipecc/Informationresources/WCMS_IPEC_PUB_23235/lang—en/index.htm>.

International Labour Organization. 2013c. *Cambodia Labour Force and Child Labour Survey 2012: Child Labour Report* [online]. Cambodia: ILO. 2013 [cit. 2014–03–10]. Dostupný z WWW: <http://www.ilo.org/asia/WCMS_230723/lang—en/index.htm>.

International Labour Organization. 2014a. *About the ILO* [online]. [cit. 2014–03–08]. Dostupný z WWW: <<http://ilo.org/global/about—the—ilo/lang—en/index.htm>>.

International Labour Organization. 2014b. *About the International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC)* [online]. [cit. 2014–03–08]. Dostupný z WWW: <<http://www.ilo.org/ipecc/programme/lang—en/index.htm>>.

International Labour Organization. 2014c. *Global projects* [online]. [cit. 2014–03–08]. Dostupný z WWW: <<http://www.ilo.org/ipecc/projects/global/lang—en/index.htm>>.

International Labour Organization. 2014d. *National projects* [online]. [cit. 2014–03–08]. Dostupný z WWW: <<http://www.ilo.org/ipecc/projects/national/lang—en/index.htm>>.

International Labour Organization. 2014e. *Combating child labour through education in Bolivia, Indonesia, Mali and Uganda* [online]. [cit. 2014–03–08]. Dostupný z WWW: <<http://www.ilo.org/ipecc/projects/global/education/lang—en/index.htm>>.

International Organisation of Employers. 2001. *Employers' Handbook on Child Labour: A Guide for Taking Action* [online]. Geneva: IOE. 2001 [cit. 2014-02-27]. Dostupný z WWW: <<http://www.ioe-emp.org/policy-areas/child-labour/>>.

International Organisation of Employers. 2011. *Welcome to the International Organisation of Employers* [online]. [cit. 2014-01-29]. Dostupný z WWW: <<http://www.ioe-emp.org/>>.

JEYARATNAM, J. et al. 2000. Acute pesticide poisoning: A major global health problem. *World Health Statistics Quarterly* [online]. 2000, vol. 43, no. 3, pp. 139-144 [cit. 2014-01-19].

MA, X. et al. 2002. Critical windows of exposure to household pesticides and risk of childhood leukemia. *Environmental Health Perspectives* [online]. 2002, vol. 110, no. 9, pp. 955-960 [cit. 2014-01-19].

Ministerstvo vnitra České republiky. 2010. *Obchod s lidmi – definice* [online]. [cit. 2014-01-29]. Dostupný z WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/obchod-s-lidmi-definice.aspx>>.

Mamidipudi Venkatrangaiya Foundation. Rok neuveden. *Handbook for organizations for the 'area-based approach' to eliminate child labour and universalise education: Based on M.V.Foundation's experience in working to create 'CHILD LABOUR FREE ZONES'* [online]. [cit. 2014-02-27]. Dostupný z WWW: <<http://mvfindia.in/documents.htm>>.

Mamidipudi Venkatrangaiya Foundation. 2005. *Quick facts* [online]. [cit. 2014-01-29]. Dostupný z WWW: <<http://mvfindia.in/index.html>>.

ORAZEM, P., F.; GUNNARSON, V. 2004. *Child labour, school attendance and performance: A review* [online]. Iowa State University: Department of Economics. 2004, [cit. 2014-02-27]. Dostupný z WWW: <http://econ2.econ.iastate.edu/research/webpapers/paper_11177_04001.pdf>.

Organizace spojených národů. 2005. *Úmluva o právech dítěte* [online]. [cit. 2014-01-29]. Dostupný z WWW: <<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/>>.

PAREKH, V. et al. 2001. Underage and Unprotected: Child Labor in Egypt's Cotton Fields. *Human Rights Watch* [online]. 2001, vol. 13, no. 1, pp. 1-19 [cit. 2014-01-19].

ROJAS, M. et al. 2010. Trabajo infantil y salud en un mercado público de Valencia, Venezuela. *Revista de Salud Pública* [online]. 2010, vol. 12, no. 1, pp. 135-143 [cit. 2014-01-19].

SADDIK, B. et al. 2003. Evidence of neurotoxicity in working children in Lebanon. *Neurotoxicology* [online]. 2003, vol. 24, no. 4-5, pp. 733-739 [cit. 2014-01-19].

SAVE THE CHILDREN. 2006. *Abuse among child domestic workers: A research study in West Bengal* [online]. Calcutta: Save the Children. 2006, [cit. 2014-02-27]. Dostupný z WWW: <<http://resourcecentre.savethechildren.se/library/abuse-among-child-domestic-workers-research-study-west-bengal>>.

SKOUFIAS, E.; MCCLAFFERTY, B. 2001. *Is Progres Working: Summary of the Results of an Evaluation by IFPRI* [online]. Washington, D.C.: International Food Policy Research Institute. 2001, [cit. 2014-02-27]. Dostupný z WWW: <<http://www.ifpri.org/publication/progres-working>>.

Stop dětské práci. Rok neuveden^a. O kampani. O kampani [online]. [cit. 2014-04-13]. Dostupný z WWW: <<http://stopdetskepraci.cz/index.php?id=173&idp=200>>.

Stop dětské práci. Rok neuveden^b. O kampani. Proběhlo [online]. [cit. 2014-04-13]. Dostupný z WWW: <<http://stopdetskepraci.cz/index.php?id=173&idp=176>>.

TANAKA, R. 2003. Inequality as a determinant of child labor. *Economics Letters* [online]. 2003, vol. 80, no. 1, pp. 93-97 [cit. 2014-04-15].

THOMAS, D. et al. 2004. Education in a Crisis. *Journal of Development Economics* [online]. 2004, vol. 74, no. 1, pp. 53-85 [cit. 2014-01-19].

United Nations Children's Fund. 2014. *Boj proti obchodu s dětmi* [online]. [cit. 2014-04-13]. Dostupný z WWW: <<http://www.UNICEF.cz/aktualne/4956-boj-proti-obchodu-s-detmi>>.

WAHBA, J. 2001. Child labor and poverty transmission: no room for dreams. *University of Southampton, UK* [online]. 2001, pp. 1-30 [cit. 2014-04-15]. Dostupný z WWW: <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.203.1020&rep=rep1&type=pdf>>.

WEBBINK, E. et al. 2012. Hidden child labor: Determinants of housework and family business work of children in 16 developing countries. *World Development* [online]. 2012, vol. 40, no. 3, pp. 631-642 [cit. 2014-01-16].